

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Denisa Jirčíková

Pojetí ženy v normalizačním Československu
The Concept of Woman in Czechoslovakia under normalization

Poděkování

V první řadě bych chtěla poděkovat doktorovi Ondřeji Slačálkovi za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat kolegům z bakalářského semináře a své rodině za podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. července 2024

Denisa Jirčíková

Abstrakt

Předkládaná práce se zabývá postavením žen v normalizačním Československu. První, tedy teoretická část vychází ze zdrojů odborných knih a článků současných českých autorek. Část druhá pracuje se seriály Žena za pultem a My všichni školou povinni. Práce rekonstruuje základní atributy obrazu ženy za socialismu pomocí textů autorek Aleny Wagnerové, Kateřiny Liškové, Denisy Nečasové, jež přichází s odlišným přístupem konceptem tzv. nového člověka, spolupráce Hany Havelkové a Libory Oates-Indruchové, Barbary Havelkové a Pauliny Bren. Vzniklá historická konceptualizace slouží jako východisko pro vlastní analýzu, jež je zpracována ve třetí kapitole. V práci je využito sémantické a genderové analýzy.

Klíčová slova: ženská otázka, pohlaví, normalizace, socialismus, ideologie

Abstract

The presented work deals with the status of women in normalization-era Czechoslovakia. The first, theoretical part is based on sources from scholarly books and articles by contemporary Czech authors. The second part examines the TV series "Žena za pultem" and "My všichni školou povinni." The work reconstructs the fundamental attributes of the image of women under socialism using key texts by authors Lišková, Wagnerová, and Nečasová, who approach the topic from different perspectives. It employs the concept of the so-called "new man," which served various times and regimes, and in this case, adopts the socialist epithet. One of the goals will also be to interpret the authors' contradictions. The resulting historical conceptualization serves as a basis for the analysis in the fourth chapter. The work utilizes semantic and narrative analysis.

Key Words: the women's question, gender, normalization, socialism, ideology

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Definice teoretického rámce autorek.....	7
2.1 Alena Wagnerová.....	7
2.2 Kateřina Lišková.....	9
2.3 Denisa Nečasová.....	10
2.4 Hana Havelková a Libora Oates-Indruchová.....	13
2.5 Barbara Havelková.....	13
2.6 Paulina Bren.....	14
2.7 Souhrn tezí autorek.....	15
3. Empirická část.....	18
3.1 Metodologie.....	18
3.2 Žena za pultem.....	20
3.3 My všichni školou povinní.....	24
3.4 Vybrané genderové motivy seriálů.....	28
3.5 Shrnutí analýzy.....	30
4. Závěr.....	33
5. Použité zdroje.....	34
6. Seznam příloh.....	36
7. Přílohy.....	37
Příloha č.1.1 Seznam dílů seriálu Žena za pultem.....	37
Příloha č. 1.2 Obsazení seriálu Žena za pultem.....	37
Příloha č. 1.3 Obsahy dílů seriálu Žena za pultem.....	38
Příloha č. 2.1 Seznam dílů seriálu My všichni školou povinní.....	40
Příloha č. 2.2 Obsazení seriálu My všichni školou povinní.....	40
Příloha č. 2.3 Obsahy dílů seriálu My všichni školou povinní.....	41

1. Úvod

Práce se zaměřuje na zobrazení žen ve dvou vybraných seriálech natočených v pozdním socialistickém Československu. Marxismus přichází s tezí, že ženská otázka je otázkou celospolečenskou a tedy, poslední dělník nebude svobodným, dokud poslední žena nebude osvobozena. Tímto osvobozením je myšlena rovnoprávnost s muži, podpora emancipace ve vzdělání a v zaměstnání. Právě to se ukazuje jako nutná a důležitá součást rovnoprávnosti. Doktrína považuje tradiční dělbu práce za přežitek a dokonce pracuje s myšlenkou na osvobození ženy z tzv. domácího otroctví. To se do určité míry uskutečňuje v 50. letech 20. století, avšak již od 60. let přichází jisté omezování myšlenky. Normalizace přináší v otázce ženské emancipace krok zpět k tradičnímu pojmání ženy. Současně se také v této době produkuje množství televizních seriálů a filmů, které kromě své typické funkce uspokojit diváka, představují pro komunistický režim vhodný prostředek, jak představit společnosti svou vizi. Televizní tvorba se snaží pojmout jak ideologické nároky, tak míru uvěřitelné reality. Proto se v této práci analyzují dva seriály té doby, *Žena za pultem* (1977) a *My všichni školou povinni* (1984), jež splňují oba dva nároky. Zároveň jsou tyto seriály vhodné i k vybrané genderové analýze, jelikož jsou vystavěné na různorodých příbězích žen v normalizačním Československu.

Vybrané téma je relevantní z několika důvodů. Za prvé bylo doposud na toto téma vydáno mnoho odborných textů tuzemských i zahraničních autorů. Jejichž zájem se ovšem liší v přístupu k tématu či výběru historické reality, kterým se jednotlivě věnují. Díky tomu se čtenáři nabízí široké spektrum literatury, která obecně shrnuje ženskou otázku v české společnosti, ale ta může být reflektována z doby národního obrození, první republiky, anebo a pro tuto práci důležité období poválečné. I tak se vybrané autorky rozlišují na jednotlivá období, poválečné Československo a 50. léta, 60. léta nebo nástup normalizace a dále. Za druhé je stále přínosné toto téma rozšiřovat, protože kromě dřívějších přístupů z oboru historie či sociologie, se dnes nabízejí nové přístupy. Za třetí, téma je stále relevantní vzhledem k současnosti. Žena v České republice ve 21. století se domůže svých práv, dle zákona není diskriminována, může rozhodovat o svém těle, těhotenství i o svém vzdělání. Žena v některých jiných evropských zemích (stačí se podívat do sousedního Polska) či jinde ve světě, ale může pociťovat svou situaci jinak. Proto je nutné toto téma zkoumat jak z historického, tak současného pohledu, skrze pamětníky i čerpat z dobové tvorby. Právě analýza dobové seriálové tvorby bude zaměřením této práce.

Ve své teoretické části práce představuje klíčové teze autorek, které se postavením žen ve státním socialismu zabývaly: Aleny Wagnerové, Kateřiny Liškové, Denisy Nečasové, Hany Havelkové, Libory Oates-Indruchové, Barbary Havelkové a Pauliny Bren. V závěru této teoretické části jsou jejich analýzy porovnány. Druhá, empirická část práce komparativně pracuje s televizní tvorbou socialistických seriálů. Další kapitola se zabývá vlastní analýzou těchto médií s výstupy z předchozí části práce.

Cílem textu je zodpovězení na otázku, jak bylo za socialismu pohlíženo skrze vybrané seriály na ženu. Koresponduje zobrazení v seriálech s charakteristikami situace žen v dané době v současné odborné literatuře? Odpovídala situace normalizačního Československa marxistické teorii, jak dosáhnout ženina osvobození?

2. Definice teoretického rámce autorek

Všechny níže uvedené autorky se řadí mezi renomované akademické odbornice, které se zabývají otázkami ženskými a genderu či oborem sociologie a historie. Debata o tzv. ženské otázce se v české společnosti objevuje v polovině 19. století jako součást procesu národního obrození. Česká společnost se přetváří, ženy doplňují síly obrozenců, avšak stále přetrvává vnímání ženy jako matky. Přesto se daří i na tomto reduktivním pohledu postavit přínosnost ženy ve smyslu ploditelky a vychovatelky nové generace, která předává novému pokolení národní uvědomění a jazykovou orientaci. Česká společnost se tímto emancipuje, protože podpora žen znamená i podporu národa. Podobnou paralelu můžeme vidět v marxistické teorii, která chce osvobodit, jak dělníka, tak ženu. V době 19. století se ženské hnutí zaměřuje na podporu vzdělávání žen a jejich existenční samostatnost. Ženy se učí řemeslům a začleňují se jako pracovní síla. Následně přichází boj v rámci práva. Právní zrovnoprávnění přichází v roce 1918 v podobě rozšíření volebního práva na ženy (Wagnerová 2017: 19).

Doba první republiky představuje pro ženy mnohé změny. Nová doba sebou nese i svou představu o tzv. nové ženě, která měla být: „(...)moderní, uvědomělá, pokroková, emancipovaná, civilizovaná.“¹ Podpora žen přicházela, jak z nejvyšších politických pozic, tak v právním smyslu i od sebe samých jako vydávání časopisů, zakládání spolků aj (Dudeková, Lengyelová 2011: 305). Obrazy žen odpovídají demokratizaci státu a společnosti. Ženy pečují o svůj zevnějšek pohybem a o své nitro sebevzděláním, zajímají se o věci veřejné, pro muže představují spolupracovnice v rodině i v zaměstnání (Burešová 2001: 40).

Alena Wagnerová se zaměřuje, jak na toto dřívější období, tak především na padesátá léta, která studuje také Denisa Nečasová. Texty Kateřiny Liškové obsáhnou období přechodu a normalizaci, autorky Hana Havelková a Libora Oates-Indruchová pracovaly společně na tématech pozdního socialismu. Barbara Havelková je zde odbornicí na právní stránku a Paulina Bren, autorka českého původu působící v zahraničí, je přínosná pro tuto práci nejen záběrem na reálný socialismus, ale také díky propojení tohoto tématu s tehdejší televizní tvorbou a reflexí jejího diváka.

Představuji zde marxistickou teorii ve vztahu k ženské otázce. Útlak žen vysvětluje historickými a ekonomickými faktory, nikoliv přirozeností. Marxismus považuje odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků za klíč k emancipaci žen a dělníků. Patriarchální rodina a domácí otroctví žen jsou důsledkem historického vývoje. Marxismus navrhuje zařazení žen do veřejné výroby a převedení rodinných funkcí do veřejného sektoru jako podmínky pro osvobození žen. Po únoru 1948 se rovnost pohlaví stala součástí oficiální politiky.

2.1 Alena Wagnerová

Alena Wagnerová je česko – německou spisovatelkou, publicistkou a socioložkou. Zabývá se historií obou národů, ženskou otázkou a sociálními otázkami. Klíčový text *Žena za socialismu* byl původně vydán již roku 1974 jako sociologická práce, jež analyzuje rovnoprávnost žen v Československu a v Německé spolkové republice. Poté vyšel v roce 2017 o rozšíření autorčiny reflexe událostí po sametové revoluci.

Oficiálním důvodem masového zapojení žen do pracovního procesu od 50. let, bylo dosažení rovnosti žen a mužů v pracovním procesu, s cílem 50% podílu obou pohlaví ve všech pracovních sférách. V socialistických zemích roste zaměstnanost rychleji než v kapitalistických a je zde také charakteristický vysoký podíl výdělečně činných žen ve věku 20-35 let, širší paleta povolání, včetně technických, a vyšší kvalifikační i vzdělanostní úroveň. V polovině 50. let se zaměstnání stává běžnou součástí ženské role, ačkoliv domácí povinnosti

¹ HOLÁ, M. Co dává ženě povolání. Ženská rada. R. 9. Č. 3. S. 55-56. Praha: Ženská národní rada. 1933.

zůstávaly. Žena, která pracuje v domácnosti, nemůže získat vlastní sociální status a je definována statusem manžela nebo otce. Vstup žen na trh práce souvisí také se ztrátou hospodářské funkce velké rodiny již v procesu industrializace (Wagnerová 2017: 20, 49).

V socialismu se zdůrazňuje rovnováha mezi zaměstnáním a mateřstvím, zatímco v kapitalismu je práce žen vnímána jako prodloužení jejich role v domácnosti. Wagnerová varuje, že vysoká zaměstnanost žen může být i anti-emancipační, pokud nepřicházejí podpůrné služby jako například dětská zařízení a jídelny, což jinak zvyšuje tlak na ženy a posiluje tradiční předsudky. Moderní technika v domácnosti byla ovšem vnímána jako nesocialistická, i přesto, že byt reprezentoval status rodiny a blahobyt (Wagnerová 2017: 70, 122). K této tezi by se dala připojit myšlenka tzv. druhé směny. Jejíž stručná definice by se dala zahrnout takto: problematika neviditelné práce, kterou ženy vykonávají bez nároku na mzdu, jako je péče o děti a další závislé osoby, povinnosti v domácnosti. Při tradiční dělbě práce, kdy muž pracuje, přináší domů peníze a ženy se o domov starají, by se koncept druhé směny nemohl zcela uplatnit. Ale od doby, kdy se ženy začlenily do pracovního procesu, nastává rozkol s tradiční dělbou práce, která typicky zůstává na ženách. Koncept druhé směny na tento problém upozorňuje a zviditelňuje ho, čímž ženám přináší podporu a uvědomění (Hertz 1990: 776-778).

Socialistický právní systém v Československu přistupoval k rodinnému právu jako k samostatné části právního řádu, oddělené od občanského zákoníku. To přinesla změna zákona v roce 1963 z původní verze z roku 1949. Rodina a manželství měly být chápány jako společenství založené na citovém vztahu a podpoře, nikoli na majetkových vztazích. Základními principy nového rodinného práva byly rovnoprávnost mužů a žen, státní ochrana manželství, rodiny a mateřství a rovné postavení manželských a nemanželských dětí. Rozvody byly řešeny na základě manželského rozvratu, nikoli individuální viny. Mateřská dovolená od roku 1968 trvá 26 týdnů, s možností návratu na původní místo po dvou letech. Mateřství je vnímáno jako důležitá společenská funkce, ne jako soukromá záležitost. Měsíční příspěvek pro rodiče odráží nové hodnocení mateřské role ženy jako její práce pro společnost. Legalizace umělého přerušování těhotenství v roce 1957 symbolizuje změny v sociální politice, i když je socialismus založen na myšlence, že o každé dítě bude postaráno (Wagnerová 2017: 43.44).

Veřejné průzkumy z 60. let ukázaly, že ženy byly motivovány k práci potřebou být užitečné a přispívat společnosti, nespokojeností s domácí prací, využitím vzdělání a přáním být nezávislé.² Skutečností, ale také je, že od roku 1957 platí zákon o pracovní povinnosti.³ V Československu probíhala rovnoprávnost rychleji než například v Německu, což bylo viditelné hlavně u mladých, partnerských rodin. V Československu bylo běžné, že muž se podílel na péči o děti a domácnost.⁴ Wagnerová srovnává roli otce v Československu a v

² Objektivní důvody zahrnovaly finanční potřeby a bezdětnost. Důvody pro nezaměstnanost zahrnovaly zdravotní problémy, počet dětí, nedostatek pracovních příležitostí a finanční zajištění manželem. Průzkum z počátku 70. let v Československu ukázal, že ženy s vyšším vzděláním a kvalifikací, které měly vyšší příjem, preferovaly mít jedno nebo dvě děti, nevyužít celou mateřskou dovolenou a měly manžela, který pomáhal s domácností. Naopak ženy s nižším vzděláním a platem chtěly zůstat doma, využít celou mateřskou dovolenou a měly muže, který doma nepomáhal. Muži obecně podporovali zaměstnanost žen, ale s rostoucím počtem dětí a nižším vzděláním manželů rostla preference žen být doma. V roce 1970 bylo zaměstnáno 84 % žen ve věku 15-55 let, což byl téměř maximální možný počet. S rostoucím vzděláním žen jejich zaměstnanost nadále rostla, což přispívalo k jejich hospodářské nezávislosti a demokratizaci rodinného života rychleji než v kapitalistických zemích. (Wagnerová 2017: 49)

³ Každý občan v aktivním věku musel být oficiálně zaměstnaný a v občanském průkazu to mít doloženo razítkem: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1956-54>. Později byl zaveden i zákon o příživnictví: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-53>.

⁴ Průzkum z roku 1961 ukázal, že většina společnosti (62 %) v Československu podporovala péči o děti oběma rodiči a také průzkum ukázal, že v Československu roste podíl širší rodiny, zejména prarodičů, na péči o děti, zvláště pokud jsou matky vysokoškolsky vzdělané. (Wagnerová 2017: 88)

Německé spolkové republice. V Německu je otec vnímán abstraktně jako princip, zatímco v Československu se otec aktivně podílí na výchově dětí a je více integrován do rodiny. Wagnerová definuje rodinu v socialismu jako společenství rovnoprávných partnerů s citovými pouty. Zaměstnanost žen podporuje návrat otce do rodiny a oslabuje tradiční dělbu práce (Wagnerová 2017: 88).

Od poloviny 70. let čelí mladá manželství v Československu problémům s nejasnou dělbou práce, což vede k citovým krizím a rozpadům vztahů. Ženy častěji iniciují rozvody. Od 60. let je Československo jednou ze zemí s nejvyšší rozvodovostí, kdy každé páté manželství končilo rozvodem. Hlavními důvody byly nevěra a rozdílné temperamenty. Smysl manželství se pro ženy změnil, od ekonomické závislosti k citovému vztahu. Pokud citový vztah chybí, ženy nemají důvod zůstat. Pro muže manželství stále představuje praktický účel. Tradiční role se rozostřily, muži a ženy nyní definují hlubší osobnostní rysy. Wagnerová se ptá, zda by se ženy obětovaly, pokud by mužova práce byla důležitější, a odpovídá, že ženy chtějí prosazovat svou rovnoprávnost porozuměním a dialogem, nikoli silou. Průzkumy v Československu ukázaly, že emancipované ženy mají kvalitnější a šťastnější vztahy i sexuální život (Wagnerová 2017: 116).

2.2 Kateřina Lišková

Kateřina Lišková je česká socioložka, na Masarykově univerzitě v Brně spoluzakládala genderová studia. Specializuje se na sociologii genderu, sexuální výchovu, reprodukční práva a historický vývoj sexuální politiky ve střední Evropě. Pro tuto práci stěžejní autorky kniha, *Politika touhy: sex a věda v komunistickém Československu*, která vyšla v roce 2023 jako překlad *Sexual Liberation, Socialist Style: Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945-1989* z roku 2018.

Autorka představuje čtenáři paradoxy, které sebou přinášel komunistický režim. Hovoří o sexuálních normách 50. let minulého století, kdy by se v Československu mohly zdát jako tradiční a konzervativní, jež jsou silně spojené s manželstvím a reprodukcí. Avšak právě v tomto desetiletí probíhají první velké vědecké výzkumy sexuálního života obyvatel, se zaměřením na ženy, výzkum o ženském orgasmu (1952), legalizace potratů (1957) i dekriminace homosexuality (1961). V otázkách sexu bylo právě Československo daleko před Západem. Lišková upozorňuje, že i v důsledku práce vědců, sexualita přestává být tabu, protože byla veřejnosti podávána jako pozitivní, normální a důležitá součást života. Později, ale i přes tendence propagandy udržovat tradiční hodnoty, odborníci jako například Radim Uzel prosazovali osvětu o sexuálním zdraví. Informace o sexualitě byly stále omezené a cenzurované, ale začalo se rozšiřovat množství populárně-naučné literatury a poradenství. Sexuální výchova se stala součástí školních osnov, i když s důrazem na morální a hygienické aspekty spíše než na osobní nebo emocionální rozvoj. Socialistický stát poskytoval zdarma zdravotní péči, včetně péče sexuologické (Lišková 2022: 16).

Autorka uvádí, že v komunistickém Československu existovaly k sexualitě a genderu dva odlišné přístupy. První ve smyslu, sex se měl odehrávat mezi sobě rovnými a muži a ženy by si měli být vzájemně rovni osvobozením od buržoazních okovů vlastnictví. Seznámení potencionálních partnerů mělo probíhat v zaměstnání, anebo na dobrovolných brigádách a před vstupem do manželství se řádně poznat. Druhý přístup byl ve smyslu, muži a ženy se zásadně odlišují a manželství může fungovat pouze v případě, že je muž ženě nadřazen. Pokud tato hierarchie nebude dodržována, ženy budou trpět a utrpí tím i podobně jejich sexuální uspokojení (Lišková 2022: 19).

Ženy se v 50. letech dostávají ke vzdělání, k práci, aniž by mohl muž v jejich životě, v podobě otce, bratra či manžela, o nich rozhodovat. Přesto v 60. letech, v době sexuální revoluce, v Československu nastává ústup rovnoprávnosti pohlaví a navrací se tradiční genderový řád a hierarchie. Žena je vnímána především jako matka a muž jako autorita v rodině. Proto nástup

normalizace mohl proběhnout tak samozřejmě, protože čerpal již z dekády předešlé. Přes společenské i zákonné posuny, se vstupuje do normalizace v hierarchii muž-žena a žena stále v podřízené pozici (Lišková 2022: 14).

Fenomén Husákových dětí vysvětluje Lišková skrze shora masivní podporu rodin – rozmach bytové výstavby, novomanželské půjčky, přídavky na děti. Lišková tvrdí, že stát podporoval tzv. normální rodinu, ale zároveň i jinou věc. Kombinací imperativu žena-matka, štědrých příspěvků a přístupu k rozvodům dochází k důsledku emancipace žen, ty také častěji než muži žádají o rozvod. Současně se i během normalizace stále hlasitěji dožadovaly dobrého sexu a manželovy participace na chodu domácnosti. Rozvodu se domohly a soudy jim typicky přiřkly děti a spolu s nimi státní příspěvky na jejich výchovu (Lišková 2022: 265).

Vzhledem k možnostem, jaké komunisté nabízeli mladým sezdaným párům a rodinám se jeví, že pro vládní garnituru mělo smysl lidem nabízet tento druh jistot a zajistit si tím, buď jejich oddanost, anebo alespoň poslušnost a mlčenlivost. Lišková píše, že ženy se matkami stát nechtěly od 70. let, což rozporoval ideál socialistické společnosti. „O socialistickou rodinu se stará stát, a proto osvobozena od jakýchkoli překážek, vzkvétá.“ Podle autorky se od dob normalizace o lásce jako takové a jako iniciátorce vztahů nemluvilo. Byla údajně zlehčována jako nepraktický nesmysl, jež se nehodí do praktického života. Smyslem manželství měla být pouhá reprodukce (Lišková 2022: 249).

Autorka také upozorňuje, že nástup normalizace přispěl také k upevnění pozice ženy v rodině jakožto přirozenému stavu. Tento stav má za cíl podporovat rodiny, ne tak zcela ženy. V tomto spatřuje Lišková jedno z dilemat socialismu. Stát se odklání od podpory žen, ale ne od podpory rodin. Rodinu vnímá jako jednotku společnosti, se kterou může lépe manipulovat a ovlivňovat chování jejích členů. I když se režimu povedlo vytvořit z rodiny veřejnou záležitost, tak současně směřuje členy rodiny, aby se ve svých rodinách co nejvíce uzavíraly. Komunistům šlo, podle autorky, především o zajištěný vývoj populace a také o dvojí strategii, která se vyznačovala posílením žen jako pracovní síly a současně i upevnění mateřské role. Autorka tomuto rozumí jako nevyřešenému problému dvojí zátěže žen ve státním socialismu (Lišková 2022: 243).

2.3 Denisa Nečasová

Denisa Nečasová je českou autorkou působící na Masarykově univerzitě v Brně. Její specializace se rozkročuje mezi soudobé a kulturní dějiny, gender a ženská hnutí. Oproti dvěma předcházejícím autorkám je Nečasová historičkou. Pro tuto práci využívám analýzu socialistické ženy v její knize *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*.

Nečasová shromažďuje všechna ideová východiska konceptu nového člověka a k tomu si vypomáhá třemi konkrétními podobami, jež se objevovaly ve veřejném prostoru nejčastěji, a to dělník, žena a Sovětský svaz. Je logické, že se tyto obrazy mohly překrývat. Proto význam nového člověka, jež má jednu, dvě či všechny podoby, nabývá na významu a síle, myšleno ve spojení kupříkladu sovětská dělnice. Nečasová vysvětluje koncept jako kulturní, sociálně konstruovanou diskurzivní figuru. Skrze nového člověka si vysvětluje, že mohl totalitní režim, který na obdobných principech fungoval v Číně i na Kubě, lákat masy na pozitivní vize budoucna, příslibovat řešení a bezpečnost. Nečasové inovativní přístup se projevuje v použití figury, v tomto případě nového člověka, k pochopení komunismu v rámci československého prostoru (Nečasová 2018: 13).

Podoba nové ženy byla formulována především skrze ženská periodika, skrze ta média, jež pronikají primárně k ženám a zabývaly se tématy jako nábor pracovních sil či výchova dětí. Kritiku konceptu představuje spojení nové ženy a socialistického člověka, kdy tradiční dualita veřejné a soukromé sféry naráží na obrazy matek a hospodyň kontra obrazy zaměstnankyň a politicky angažovaných žen. Druhým bodem konfliktu je každodenní realita sociálního jednání v otázce genderových vztahů, tedy mužská a ženská role v rodině, v zaměstnání, v

trávení volného času a podobně. Autorka píše, že elementární povinnost si marxismus-leninismus klade v otázce ženské rovnoprávnosti, a té je možné dosáhnout pouze skrze socialistickou revoluci, odstraněním vykořisťovatelského kapitálu. Zmiňuje, že ženy tvořily více než polovinu populace a tu bylo příhodné využít při budování socialismu (Nečasová 2018: 127).

Konkrétní obrazy žen byly vystavěny na dichotomii starého a nového, tedy dřívější buržoazní útlak a nová proletářská svoboda. Nečasová zdůrazňuje tři hlavní motivy: náročnost zaměstnání neslučitelné s radostným budováním, pocit nemožnosti dosáhnout na vlastní pracovní uplatnění nebo negativní pocit z vlastní veřejné angažovanosti v kontrastu s potenciálem socialismu a nešťastné vyhlídky do budoucna proti očekáváním pozitivních časů v komunismu. Nový režim využívá podoby žen tzv. paniček první republiky. Pojem zahrnuje meziválečné mladé ženy vyznačující se pasivitou a odevzdaností, poslušně čekající na muže vhodného ke sňatku. Obrazy měšťáctví kontrastují s představou aktivní dělnice. I v tomto případě se ovšem jedná ze strany nového režimu o hyperbolickou konstrukci, neboť již od konce 19. století feministické hnutí formuje představu ženy vzdorující osudu, emancipované a svobodné (Nečasová 2018: 129).

Autorka pokračuje, že dalším bodem československého socialismu byla transformace genderových rolí a větší zapojení ženy do veřejného dění. Ale také tvrdí, že to vše se ale stále odehrávalo na poli tradičních představ o obou pohlavích. Obraz tzv. angažované občanky, který nám Nečasová reprodukuje, se vyznačuje důrazem na nové pořádky, jež umožňují ženám dosáhnout skutečné rovnoprávnosti. Tedy konkrétní veřejnou činností, vhodnou pro ženy, bylo například lokálně prospěšné aktivity s politickým rozměrem, výzdoba nástěnek, sběr starého papíru, sobotní neplacená brigáda v místě bydliště nebo pomoc při žních. Nečasová konkrétněji: „Pomoc žen při výstavbě kravína se interpretovala jako boj proti nemilosrdným imperialistickým štváčům.“ (Nečasová 2018: 134).

Za největší poučovací symbol v této oblasti považuje Nečasová obraz výdělečně činné pracovnice. Její názor dokládají i kupříkladu ženské hrdinky ztvárněné ve filmu, *Cesty ke štěstí* (1951) traktoristka v podání Jiřiny Švorcové, anebo *Dáma na kolejích* (1966) řidička tramvaje v podání Jiřiny Bohdalové. Autorka tvrdí, že nábor žen do pozic, jež se mohou jevit jako povolání vyloženě mužská (soustružnice, slévačky apod.), bylo zapříčiněno směřováním východního bloku na těžký průmysl a bylo zapotřebí přeměrovat muže na fyzicky náročnější povolání (v hutích a dolech). Současně ale tato skutečnost byla zastřena tezemi o skutečné rovnoprávnosti. Přesto se ale nikde neobjevují motivace směrem k mužům na práce vnímané jako ženské (pracovník v jeslích a školkách, pomocný zdravotní personál apod.) (Nečasová 2018: 146).

Nečasová tedy spatřuje největší konflikt ve faktu, kdy ženy se cítí modelovými příběhy dalších žen skutečných či fiktivních (zobrazených ve filmech apod.) motivovány k překonání ostychu, sebevědomí a překonávání obtíží, ale v ruku v ruce samy tímto ohrožují tzv. tradiční maskulinní identitu mužů kolem sebe. Veřejnosti se tak dostává před zraky obraz ženy, který ovšem může tímto vším výše zmíněným ztrácet ženskost. Ženská socialistická krása znamenala statnou ženskou postavu v montérkách namísto šatů a v ruce držící pracovní náradí než kabelku. Autorka však píše, že toto zpodobnění platilo především v 50. letech a poté se situace stáčí k tradičnímu pojetí. Ve výsledku ženy ani ve velké míře nepracovaly na fyzicky náročných pracovních místech. Zajímavým bodem textu je poznámka, že aby propaganda dokázala vyvést ženu ze zajetí domácností, obraz ženy jako hospodyně z veřejného prostoru mizí. Maximálně je možné tyto výjevy, například ženu vytírající podlahu nebo ženu se smetákem v ruce, spatřit v kontextu s angažovaností řádné občanky či v tématu slučování práce, rodiny a domácnosti (Nečasová 2018: 147).

Nečasová dále píše, že vycházela pravidelně periodika určená ženám, jak ulevit s nadměrnou zátěží, jak nahradit několikahodinové stání u plotny polotovary či vypomáhat si veřejnými službami, jeslemi apod. Zároveň se vždy dbalo, aby bylo dostatečně zmíněno, že žena je

bytost, která jako jediná umí vykouzlit hřejivou atmosféru a vlídné prostředí. Nečasová také poznamenává, že pro ženu se místo pracoviště stává druhým domovem, proto o něj i tak pečuje, a kolegové se tak pro ni stávají druhou socialistickou rodinou. Můžeme říci, že společnost stojí na myšlence, aby žena byla ženou, má dělat ty činnosti, jež ji v očích ostatních, ženou dělají (Nečasová 2018: 154).

Zobrazení matky je tradičním zobrazením ženy, které sebou nese hodnoty své doby a plní společensky důležitou funkci. Výchovná funkce matky byla často zobrazována v podobě ženy obklopené dětmi. Nemůže zůstat bez povšimnutí, že tento obraz náleží, jak socialismu, tak době národního obrození, kdy matka byla nositelem národních hodnot, které předává světu skrze výchovu svých potomků. Socialistická matka i matka jiné doby měla také představovat způsob reprodukce a zajištění budoucnosti. Naproti době uplynulé, poválečná společnost zabraňovala rozvoji tzv. negativních vlastností skrze státní výchovná zařízení. Socialistická matka se vyznačuje důvěrou ve stát a jeho instituce, které ji pomáhají, může jim důvěřovat nejen, co se výchovy potomků týče. A především díky tomuto systému může žena samu sebe realizovat (v zájmu společnosti). Mateřská role ženy v rámci rodiny, za ni má stále primární odpovědnost, byla považována především za sociální funkci, která pramení z údajné ženské přirozenosti. Druhá rovina mateřství směřovala k obrazu, kdy žena matka zajišťuje šťastnou budoucnost nejen svým potomků, ale všem dětem světa. Promítá se zde realita studené války, proto se motivy dotýkaly militarizujících i emocionálních výrazů (Nečasová 2018: 156).

Nečasová se závěrem věnuje také obrazu ženy manželky, ale tvrdí, že tato verze byla v kvantitě zobrazování marginální. Přesto bývá spatřen ve znamení partnerského svazku a také v dichotomii starého a nového. Tedy buržoazní systém dovoluje ústup lásce a přitažlivosti, zakládá si na pragmatičnosti a materiálním zajištění. Socialistický svazek převyšoval ten buržoazní svou morálkou. Zakládal se na hlubokém citovém vztahu a péči jeden o druhého, kdy prakticky vylučoval možnost nevěry. Protože morálka jedince, tedy i jeho věrnost, měla být vůči politickému zřízení, straně absolutní, a proto měla být projevoována na všech úrovních, ve všech vztazích jedince. Bylo dokonce uvažováno, že by mohla být nevěra trestně stíhaná. Zájmy kolektivu mají být upřednostněny před osobními potřebami. Toto vypovídá o tom, jak jsou pounorové vztahy silně tradiční a konzervativní. V meziválečném období koketování s volnou láskou a nezávazným sexem vypovídá o nestálosti partnerů tedy nemožnosti vybudování si hlubšího důvěrného vztahu, nevzniká žádný závazek. Tudiž za socialismu je naopak potřeba loajality a věrnosti, sex se nemá stát dalším opiem lidstva. Nová doba očekává uvědomělý přístup, pohled nezastřený osobní vášní, jak mezi partner, tak vůči vládnoucí straně (Nečasová 2018: 160).

Sovětský ideál ženy tkvěl ve smyslu spolubojovnice a soudružky, která se společně s mužem podílí na budování socialismu. Podpora vlastního myšlení a činnost veřejné angažovanosti před sférou domova. Na fyzickou krásu nebylo zpočátku dbáno, pouze byla symbolem zdraví a spokojenosti. Socialistická žena se proto vždy usmívá, ale o svůj vzhled by se neměla příliš zajímat, protože čas věnovaný tomu, patří budování socialismu, a to je daň, jež za to stojí. Pracovní oděv měl být tím nejkrásnějším odíváním pro 50. léta. Tento asketický a uniformní přístup se mění v rámci 60. let. Nastává návrat k feminitě, neboli k jejím tradičním představám, přestává být tabu západní móda. Vládní garnitura reflektuje tuto skutečnost a říká, ano, my chceme žít a oblékat se stejně, jako všude jinde v civilizovaném světě, proto není potřeba izolace. S nástupem normalizace se potvrzuje, že se žena má starat o svůj vzhled, což dokládají zmínky v seriálech a filmech⁵. Náročná práce neměla být na překážku krásnému a upravenému zevnějšku (Nečasová 2018: 163).

⁵ Příkladem film „Já to tedy беру, šéfe...!“ (1977). Tento snímek vypráví příběh nábory pracovních sil ne zcela dle zákona, ale cestami tzv. lidskými a metodami psychologickými. K nábory nové pracovní síly či spíše k přetažení do své firmy dva náboroví pracovníci využívají soukromých neduhů zaměstnance jako například žárlivosti či nevěry. Ve filmu je kromě této metody několikrát zmíněno, jaké služby a profity

Jak na Západě, tak na Východě se projevuje trend konzumních společností. Lidé disponují penězi a chtějí si za ně pořizovat hezké věci. V komunistickém režimu nejdříve představovalo moderní vybavení domácností a luxusní zařízení bytů přežitek buržoazie, tedy staré a špatné pořádky. Následně se ale staly snem pracujícího člověka. Podle ideologické doktríny jich mohl každý v socialismu dosáhnout, protože i dělník měl nově právo a hlavně prostředky, pořídit si hezké věci. Tedy příklon československých „nových lidí“ ke konzumu přináší i potřebu zajímat se o nové výrobky, módu a vzhled. Tato situace ve Východním bloku je znamením vědeckotechnického pokroku a konzumního dostatku (Nečasová 2018: 164).

2.4 Hana Havelková a Libora Oates-Indruchová

Teze těchto autorek shrnuji v jedné sekci, jelikož editovaly knihu *Vyvlastněný hlas*⁶ a společně napsaly první kapitolu, jež nese shodný název. Do knihy přispěla i další autorka Barbara Havelková, která se zaměřila na fáze genderu v socialistickém právu.

Hana Havelková byla socioložka a překladatelka, spoluzakládala katedru genderových studií na Univerzitě Karlově v Praze. Zabývá se fenoménem genderu, jak v rámci občanské společnosti, tak skrze politiku a vědu, anebo také problematikou genderu za socialismu.

Libora Oates-Indruchová působí jako profesorka sociologie genderu, andragogiky a kulturní antropologie. Zajímá se například o kulturní reprezentaci genderu v pozdním socialismu nebo o cenzuru a gender a o sociální změnu.

Jejich snahou je vyvrátit tvrzení, že ženy byly za minulého režimu vystaveny tzv. nucené emancipaci. Autorky uznávají, že po roce 1948 byla ženská politika řízena státem a motivace režimu, začlenit ženy do pracovního procesu, byla především otázkou nedostatku pracovních sil. Říkají, že role vědy byla pro režim důležitou, protože na ni mohla delegovat svá zadání, která pomáhala manipulovat s ženskou politikou a skrze popularizování oborů jako sociologie či sexuologie, ale i samotného Sexuologického ústavu se to dařilo. Autorky vyvozují, že se jednalo o tzv. státní vyvlastnění než o nucenou emancipaci vedenou shora. Vyvlastnění vysvětlují ve smyslu, že stát odebral moc ženským hnutím, delegoval jejich agendu na sebe a alternativní úvahy a postoje odsunul na okraj (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 20).

Dále se shodují, že pozdně socialistické období 70. let přináší paradox. Existovaly snahy o retradicionalizaci genderových rolí prostřednictvím politik, přesto se vytrvale zlepšovalo společenské postavení žen ve vzdělání, na trhu práce i v přístupu k reprodukčním právům. Tak také fungovaly ženské, feministické i alternativní genderové agendy na různých místech jako například v populární kultuře či v expertních komunitách jako vědecká pracoviště aj. (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 33).

2.5 Barbara Havelková

Barbara Havelková působí na Oxfordské univerzitě, kde vyučuje právo Evropské unie, ústavní právo a lidská práva. Současně se věnuje otázce genderu a práva, feminismu a diskriminaci v rámci práva. Propojuje tato témata s obdobím československého socialismu.

bude zaměstnanec mít, pokud přejde do jejich firmy: „Umožníme Vám rekreaci v Bulharsku, dále otevřeme kosmetickou poradnu pro ženy, dále nabízíme...“

⁶ HANÁKOVÁ, Petra; HAVELKOVÁ, Barbara; KOLÁŘOVÁ, Kateřina; KLVAČOVÁ, Petra; MATONOHA, Jan et al., HAVELKOVÁ, Hana a OATES-INDRUCHOVÁ, Libora (ed.). *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989. Post (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. ISBN 978-80-7419-096-4.

Ve své kapitole se zabývá genderem za socialismu v oblasti práva. Popisuje vývoj socialistické právní úpravy, která si klade za úkol konstituovat tzv. ženskou otázku do dvou oblastí, tedy rodiny a placené práce. Podporuje teorie, že i přes krutost komunistického režimu, v tomto ohledu Československo předhání Západ. Protože díky zavedení rodinného zákona (1949), čímž se zrušil institut hlavy rodiny i výsadní práva manželů v rodině, oslabuje institut rodiny, jež do té doby představoval tradiční a patriarchální symbol (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 48 51).

Autorka se také odkazuje na tehdejší vědce, ale v negativním smyslu. Tvrdí, že v 60. letech přinesli data o neefektivitě zaměstnání žen i o nedostatečné kolektivní péči o děti, která péči matek nemůže nahradit. Tento argument se stal ve své době velmi silný, proto jesle a mateřské školky tedy ona kolektivní péče, měla být na ústupu a byly podporovány matky na mateřské dovolené. Také proto začal být projekt emancipace zpochybňován a postupně potlačován. Na ženy bylo znovu nahlíženo především jako na matky a manželky, kdy jejich hlavní realizace může být v rodině a domácnosti. Režim představil rodinu jako tzv. místo svobody, čímž se vrátil k tradiční a konzervativní regulaci genderu (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 71).

2.6 Paulina Bren

Paulina Bren je americká historička českého původu, která vyučuje multidisciplinární, feministická a queer studia na newyorské Vassar College. Mezi její oblasti zájmu patří práva a bezpečnost žen nebo východoevropská historie. Vydala několik knih, pojednávajících například o azylovém bydlení pro ženy v New Yorku před Velkou hospodářskou krizí či o přechodu z uvolněných 60. let do období normalizace v rámci komunistického režimu v Československu.⁷

Bren se zabývá kulturními genderovými diskurzemi, to znamená především reprezentacemi v kulturních a propagandistických produktech. Také řeší obraz české společnosti skrze genderovou perspektivu v období státního socialismu. Bren tvrdí, že česká normalizační kultura má také svůj genderový rozměr. Ten spatřuje v tzv. měšťanském modelu rodiny, který je připodobněn socialistickému státu v televizních seriálech, typově od tvůrce J. Dietla⁸ (Havelková, Oates-Indruchová 2015: 28).

Tento typ tvorby usiluje o syntézu melodramatických, historicko-společenských a ideologických prvků. Seriály představovaly lidské vzory a měly zobrazovat vedoucí úlohu komunistické strany v souladu se zásadami socialistického realismu. Toto směřování bylo oficiálně přijato v roce 1932 Ústředním výborem Komunistické strany SSSR. Zahrnuje typičnost, pravdivost, lidovost a stranickost. Hlavní postavy měly ztělesňovat obyčejné lidi socialistické společnosti, často i s nějakou stranickou funkcí, avšak důležitá byla jejich obyčejnost. Cílem bylo nenásilně přizpůsobit diváky normám a hodnotám komunistické společnosti. Právě pro Dietla však byly klíčové osobní vztahy postav a velké epické příběhy, které prožívaly (Bren 2010: 147).

Model žen v televizní produkci, tedy typ reprezentace podle Bren, je identitní model sebeobětavého ženství. Jeho obraz si zakládá na socialistické obětavé superženě, která hravě

⁷ BREN, Paulina. *The Barbizon: the hotel that set women free*. New York, New York State: Simon & Schuster, 2021. ISBN 1-9821-2392-3., BREN, Paulina. *The Greengrocer and his TV: the Culture of Communism After the 1968 Prague Spring*. Ithaca: Cornell University Press, 2010. ISBN 978-0-8014-7642-6.

⁸ Jaroslav Dietl (1929 – 1985) byl autor, dramaturg a scénárista televizních filmů a seriálů především v období normalizace. Představuje symbol své doby jako jeho seriály, například *Nemocnice na kraji města*, *Okres na severu* nebo *Velké sedlo*.

zvládá profesní i soukromý život. Právě, co se seriálů a filmů týče, nabízí divákovi spotřebitelský požitek z pohledu ideologie státního socialismu. Proto i navzdory vznosným antikonzumersky založeným ideálům sám komunistický režim směřoval své produkty, jako seriály a filmy, velmi konzumersky naladěnému publiku. Proto Bren hovoří o řízeném konzumu normalizace. Přichází také s novými pojmy tzv. privatizovaným občanstvím a domestikovanou veřejnou sférou. Soukromá sféra se stala sférou politickou a ona domácí sféra se stala základním východiskem ideologie normalizace. Termíny jako seberealizace nebo sebeaktualizace znamenaly pro režim oblíbené slogany. Chtěl jimi ukázat na možnost každého člověka, rozvíjet své nejlepší já a věnovat se činností, jež ho naplňují (Bren 2010: 159, 187).

2.7 Souhrn tezí autorek

Každá z výše popsaných autorek přináší do tématu vlastní pohled a je zajímavé, v čem se vzájemně shodují a také naopak, které téma je pro ně důležité více a které méně. Faktem je, že Wagnerová a Nečasová se zaměřují na dobu 50. let, tudíž nezdůrazňují tolik ty skutečnosti jako Lišková, Havelková, Oates-Indruchová a Bren, jejichž záběr je širší a zdůrazňuje období státního socialismu tedy období normalizace a dále.

Autorky se shodují, že v 50. letech, navzdory krutosti politického režimu, se budovatelský socialismus projevoval podporou žen, emancipoval je a i politicky narovnal jejich práva. Komunismus nepřímo emancipoval ženy tím, že je potřeboval jako pracovní sílu i jako nástroj k manipulaci. Krom toho režim podporoval vědecké poznání, díky čemuž osvobozoval ženy, které se cítily sebevědomé, mohly studovat a pracovat, rozhodovat se o svém životě, včetně těhotenství. Vcelku shodně autorky reagují na období 60. let, kdy vědci přichází s novými poznáními o neefektivitě ženské práce a negativnímu vlivu kolektivní péče v prvních letech dítěte. Proto mohl režim manipulovat dle svých potřeb, tedy znovu připoutat ženy k rodinám a do domácností. Přestal podporovat ženy v samostatnosti, naopak nabízel příspěvky i dostupnější bydlení mladým sezdaným pářům, rodinám s dětmi. Využil nálady ve společnosti, která více začala tíhnout ke konzumnímu způsobu života. Proto období státního socialismu tedy normalizace přináší krok zpět ve vnímání ženy a dovršuje návrat k tradičnímu a patriarchálnímu vnímání role ženy. Autorky se přiklání, že emancipace přicházela shora. I když byl zaveden zákon o povinnosti pracovat, nevidí v tomto negativní nucenou emancipaci, ale spíše pozitivní vliv na ženy, kterým přináší ekonomickou i duševní nezávislost. Wagnerová, Lišková a Nečasová explicitně tvrdí, že snaha komunistů byla ženám odlehčit od tzv. dvojí zátěže. Havelková a Oates-Indruchová, B. Havelková a Bren toto téma pojmenovávají spíše takto. Ženy byly zatíženy dvojí zátěží a podpůrné služby na tom mnoho nezměnily.

Lišková, Nečasová a Bren velmi zdůrazňují paradoxy, které sebou komunistický režim nesl, a upozorňují, že pouhé odmítání minulého režimu nestačí. Je pro ně důležité uvědomění, že i tento totalitní režim musel přinášet lidem uspokojení, a také, že: „(...) z nadšených stoupců Pražského jara se z nějakých důvodů stali poslušní stoupcem normalizace“⁹.

Wagnerová se soustředí na oficiální dogma a argumenty režimu, na právo, zaměstnání žen jako například procentuální zastoupení, v jakých oborech, s jakým vzděláním, místem bydliště, rodinným stavem, počtem dětí, sladění role matky a pracovnice. Tím, že žena pracuje, se identifikuje již ne skrze svého muže/otce. Zajímá se, zda ženy samy se chtějí

⁹ BREN, Paulina. *The Greengrocer and his TV: the Culture of Communism After the 1968 Prague Spring*. Ithaca: Cornell University Press, 2010. ISBN 978-0-8014-7642-6. S.3.

zaměstnat, kolik chtějí mít děti, zda chtějí čerpat celou mateřskou dovolenou, jaký je názor na interrupce. Představuje smysl manželství pro ženy.

Liškovou zajímá především paradox, který sebou nese komunistický převrat jako stalinizace vs. rodinný zákon, normalizace vs. emancipace. „Je zřejmé, že kulturní, politické, ekonomické a sociální svobody nejsou vždy přítomny stejnou měrou, ba dokonce v dobách, kdy jedny oslabují, druhé mohou posilovat.“¹⁰ V jejích textech je znatelné zaměření z pohledu sociologie a propojení historických souvislostí s lidským faktorem. Díky tomu může přesvědčivě vysvětlit, proč Československo bylo pokrokové a zpátečnické zároveň, proč se zde prováděly první velké vědecké výzkumy o ženách, sexuálním a rodinném životě, anebo proč současná společnost čerpá z privilegií zavedených v minulém režimu, jako je interrupce či mateřská dovolená.

Nečasová závěrem, z jejích textů vyplývá, že žena je vnímána jako bytost, která umí vykouzlit krásné a útulné prostředí domova, má se starat o svůj vzhled. Z toho diskurzu vychází také kritika druhé směny. Náročná práce ovšem neměla ženám znemožňovat péči o jejich upravený zevnějšek. Koncept nového socialistického člověka plní čtyři zásadní vzájemně provázané funkce symbolickou, legitimizační, identitotvornou a motivační. Symbol a proces reflektující minulost, legitimizovat správnost zvolené cesty. Obraz ženy je rozdělen do veřejné podoby (občanka a pracovnice) a soukromé (matka, manželka, hospodyně). Výzkum Nečasové přináší důležitá zjištění jako obrazy stavící na maskulinitě a feminitě, model velké rodiny v čele se Stalinem představující ideální podobu Sovětského svazu, tedy tradiční model patriarchálního uspořádání. Pro práci Nečasové jsou také důležité kontrasty jako například představa nové lepší společnosti, příslib řešení řady problémů, povznesení jedince na vyšší úroveň lidství kontra realita poválečného systému přidělových lístků, nedostatku bydlení, nevyhovující infrastruktury a služeb. Zajímají ji ideové zdroje konceptu nového člověka a jeho konkrétní podoby. Nový socialistický člověk se rovná vzoru hodného následování, symbol optimistické budoucnosti. Nečasová také poznamenává, že pro ženu se místo pracoviště stává druhým domovem, proto o něj i tak pečuje a kolegově druhou socialistickou rodinou. Společnost podporuje myšlenku, aby žena byla ženou, má dělat ty činnosti, jež ji v očích ostatních ženou dělají.

Havelková a Oates-Indruchová vyvracejí tvrzení, že ženy byly za minulého režimu nuceně emancipovány. Uznávají, že po komunistickém převratu byla ženská politika řízena státem kvůli nedostatku pracovních sil. Věda hrála klíčovou roli v manipulaci ženské politiky. Dále tvrdí, že státní vyvlastnění je správné označení namísto nucené emancipace. V 70. letech, navzdory snahám o retradicionalizaci genderových rolí, se zlepšovalo postavení žen ve vzdělání, na trhu práce a v reprodukčních právech. Feministické a genderové agendy se také mohly projevat v populární kultuře a vědeckých komunitách.

Ve své kapitole se B. Havelková zajímá o pojetí genderu za socialismu v oblasti práva. Popisuje, jak socialistická právní úprava řešila ženskou otázku ve dvou oblastech: rodiny a placené práce. Tvrdí, že Československo v tomto ohledu předstihlo Západ díky zavedení série zákonů, jimiž mění dynamiku rodiny a výsadní práva manželů, čímž oslabil patriarchální rodinný institut. Autorka kritizuje režim za omezování žen prostřednictvím vědy, protože od 60. letch poukazovali na neefektivitu zaměstnání žen a zanedbávání péče o děti. B. Havelková popisuje období normalizace, kdy byly ženy opět vnímány především jako matky a manželky, s jedinou realizací v rodině a domácnosti. Režim představil rodinu jako místo svobody a vrátil se k tradiční a konzervativní regulaci genderu.

¹⁰ LIŠKOVÁ, Kateřina. Nemáme v genech pochodovat za práva jiných. Linda Bartošová. Měsíčník Host: Literatura, kultura, společnost, květen 2023, č. 5, 60 s. ISSN 1211-9938.

Podle Bren za normalizace stát očekával, že ženy budou působit jako protiváha k politickému disentu a společenskému chaosu. Ženy měly fungovat jako manažerky rodin a domácností, byly povzbuzovány, aby šířily klid a pořádek, přispívaly k dobrým mezilidským vztahům. Postavení žen za normalizace se neodvozovalo od komunistické ideologie o rovnosti pohlaví, ideologie rovnosti nikdy nebyla brána vážně, ale od měnících se potřeb státu, který stavěl ženy do popředí, proměnil je ve správkyně širší socialistické rodiny, které zajišťují klidný život a prosazují privatizované občanství.

Teze Nečasové byly pro tuto práci velmi přínosné, i když se zaměřuje spíše na 50. léta, tak zpodobňuje tehdejší konkrétní obrazy ženy za socialismu. Díky nimž bylo možné lépe porozumět pozdějšímu společenskému vývoji. Kniha Wagnerové pomohla uvedení do kontextu a obsáhla širší časový úsek, který byl potřebný pro druhou část práce. Texty Liškové mohou ukazovat okrajové téma, které je však v současné době populární a zajímavé pro široké čtenářské publikum, ale také z nich byla čerpáno v této práci. A to z důvodu ucelené rekonstrukce obrazu ženy, obohacujícího pohledu Liškové na průměrné obyvatelstvo tehdejšího Československa skrze jeho tužby a problémy i význam vědy pro tehdejší společnost. Do tématu této práce i velmi prakticky přispěly Havelková, Oates-Indruchová, B. Havelková a Bren. S jejich záběrem na období normalizace, tedy z budovatelského socialismu k tzv. státnímu socialismu, přispěly do časového období analyzovaných seriálů.

3. Empirická část

3.1 Metodologie

Seriály mají za cíl zobrazovat průměrnou realitu československé společnosti. Jak potvrzují odborníci i divácké vnímání, je v seriálech, především v *Ženě za pultem*, zobrazováno nadstandardní pojetí reality (viz 3.2). Rozlišení, co v seriálech představuje ideje a co realitu, je zohledněno v podkapitole 3.4. Avšak v možnostech této práce není zahrnout i celkově tuto perspektivu, ani kontext seriálů. Jedná se spíše o rekonstrukci obrazu ženy za socialismu pomocí poznatků autorek zmíněných výše a následné porovnání tohoto jevu se seriály *Žena za pultem* a *My všichni školou povinní*. Toto porovnání může být zajímavé z několika hledisek. Za prvé, odborné reflexe nabízí široké spektrum působnosti a vytváří celkový plastický obraz ženy. Za druhé, každá z autorek přistupuje k tématu odlišně. Za třetí, tyto seriály, které procházely komisemi hodnotícími, zda seriály odpovídají ideologickým směrnicím, mají zobrazovat uvěřitelnou realitu socialistického člověka. V podobě mezilidských vztahů, jak rodinných, tak pracovních, a především pro tuto práci nejdůležitější onen obraz ženy a její vnímání. Seriály představují tehdejší realitu, místy s nadsazenými prvky jako například socialistickou prodejnu potravin, a také s ideovými představami o lidech a jejich chování. Přesto, i když se některé z postav mohou zdát až příliš morálně pevné a uvědomělé, nabízejí oba seriály postavy odlišných charakterů.

Analýzu provádím v rámci kvalitativního přístupu, závislém na porozumění, interpretaci. Byla by zde možnost využití také kvantitativního přístupu. Pro práci je ale důležité porozumět obsahu, obrazům a situacím. Relevance výsledků není závislá na četnosti příkladů a počtu proměnných.

Kvantitativní obsahová analýza nejlépe vystihuje proměnné, při správné konstrukci kategorií obsahu, jež budou podrobeny analýze (Trampota, Vojtěchovská 2010: 103). Trampota v knize *Metody výzkumu médií* dbá na důležitost uvedení kontextu média. Usoudila jsem, že v mém případě to nebude natolik relevantní. Předjímám z toho důvodu, že se nezaměřuji na kontext seriálů jako doba jejich vzniku či osobnost režiséra a scénáristy. Zaobírám se obsahovým vyzněním, které procházelo schvalovací komisí, jež sama o sobě jistě stojí v rámci kontextu, ale jejíž činnost nebudu analyzovat. Sémiotická analýza může sledovat významy obrazů na několika rovinách. Využiji zde například z této metody metaforické a metonymické spojení, jakožto nahrazování znaků jinými znaky na základě podobnosti (Trampota, Vojtěchovská 2010:117).

Využívám dále hermeneutiku, jež je spojená s interpretativními sociálními teoriemi a sociálním konstruktivismem. Hermeneutika klade důraz na detailní a hluboké porozumění zkoumanému objektu. Jan Hendl vykládá tuto teorii takto, pro porozumění je třeba zahrnout určité předpoklady, které se během procesu neustále přehodnocují. Tytéž předpoklady získáváme při prvotním seznámení s objektem zkoumání. Při analýze se pozorovatel pohybuje ve spirále, kde dochází ke stále větší míře porozumění těchto předpokladů. Ta zahrnují kategorie a pojmy stanovené na základě počáteční analýzy mediálních obsahů (Hendl 2008: 72). Mezi tyto kategorie a pojmy se v tomto případě řadí: postavení ženy v rámci rodiny a v zaměstnání, příhody či komplikace, se kterými se ženy mohou střetnout, explicitní vyjadřování o ženách, chování žen v různých situacích.

V rámci genderové analýzy funguje maskulinita a feminita jako sociální a kulturní konstrukty proměnlivé v čase a prostoru. Tato metoda stojí proti esencialismu, protože zde gender představuje jednu ze základních diverzifikačních kategorií ve vztahu ke společnosti i jedinci. To se projevuje příkladem v sociálních institucích, kulturních vzorcích, symbolech, identitách a je chápán jako nestabilní, stále se proměňující produkt performance sociálních i kulturních aktérů. Genderový přístup si klade za cíl přitáhnout pozornost k jevům kolem nás, jež jsou

považovány za přirozené a automatické. Tato metoda vnímá sociální konstruovanost, mocenské aspekty, učí o nich komunikovat a vyjednávat (Nečasová 2018: 17).

Tématem předkládané práce je obraz ženy v normalizačním Československu zobrazené v dobových seriálech. Pro výběr tohoto tématu jsem se rozhodla z několika důvodů. Vycházím z široké divácké oblíbenosti zdejší televizní tvorby obecně. Mnou vybrané seriály patří mezi nejčastěji vysílané a oblíbené u televizních diváků. Seriálové předobrazy měly působit jako návody správného žití. Pokud náš zájem směřuje do období minulého politického režimu, je televizní vysílání vhodným směrem k propagaci, manipulaci i socializaci a stmelování společnosti. Vylidněné ulice, pokaždé když se vysílal nový díl seriálu, jsou v tomto kontextu stále zmiňovány (Bednařík, Reifová 2009).

Cílem výzkumu je porovnat a reflektovat dočasnou literaturu a seriály, konkrétně *Ženu za pultem* a *My všichni školou povinni*. Výběr literatury obsáhl šest autorek Alenu Wagnerovou, Kateřinu Liškovou, Denisu Nečasovou, Hanu Havelkou a Liboru Oates-Indruchovou, Barbaru Havelkovou a Paulinu Bren. Přihlédla jsem také k sociologickým pracím Milana Kučery, Marka Loužka nebo Iva Možného.¹¹

Hlavní výzkumná otázka zní, jak bylo za socialismu pohlíženo na ženu, a zda ji tak shodně zpodobňuje i tehdejší televizní tvorba. Za vedlejší otázky by si práce mohla dále klást: Odpovídá obraz žen v seriálech normalizačního Československa marxistické teorii, jak vyvést ženu k osvobození? Odpovídá předpokladům a očekáváním, které je možné formulovat na základě odborné literatury k tématu? Současné autorky proto slouží jako východiska k závěrečným tvrzením analýzy.

Výběrový soubor byl zpracován na základě předchozí znalosti určitého výčtu dobových televizních seriálů. Práce vyžaduje ty seriály, kde vystupují ženské hrdinky a jednájí v rámci svých osobních, avšak i pracovních vztahů. Hrdinky, které žijí své životy v různých obdobích (mladé ženy, studentky/ střední věk, matky, pracovnice/ starší věk, babičky, důchodkyně) a potýkají se s běžnými strastmi, jež přináší vztahy, zaměstnání či studium a současně je mohou potkat závažnější problémy jako rozchod rodičů či vlastní, konflikty v zaměstnání nebo nechtěné těhotenství. Pro tento typ práce bylo možné zvolit ty seriály, kde ženské hrdinky působí především profesně či vztahově jako postavy vedlejší. Je pravděpodobné, že by tyto obrazy mohly nabídnout jiný, snad i realističtější pohled na ženy. Avšak já se chci zaměřit na vypovídající vzorek právě toho, co mělo představovat dobový ideál a sebe prezentaci. Každý umělecký počín té doby, tedy i tvorba televizní, musela projít schvalovací komisí, tudíž nesměla v obsahu chybět ideologická náplň.

Základním souborem jsou tedy dva seriály. To z důvodu potřeby vytvořit ucelený obraz a typ seriálů to umožňuje. *Žena za pultem* čítá dvanáct epizod a *My všichni školou povinni* třináct dílů. V prvním zmíněném seriálu se každý jeden díl věnuje jedné z postav a jejímu konkrétnímu příběhu, který ale stále zůstává jistým způsobem propletený s hlavní linkou

¹¹KUČERA, Milan. Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu. Cahiers du CEFRES. Česko – francouzský dialog o dějinách evropské rodiny, březen 2010, č. 22.

Dostupné online z:

http://www.cefres.cz/pdf/c22/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_csr.pdf.

LOUŽEK, Marek. Odolejme svádění socialistické populační politiky. Populační politika, 2002. 37-46 s. Dostupné online z: <http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=497>.

MOŽNÝ, Ivo. Proč tak snadno...: Některé rodinné důvody sametové revoluce: Sociologický esej. Sociologické aktuality. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5290-0.

seriálu. Ve druhém seriálu se jedná o klasickou metodu vyprávění, kdy se děj postupně vyvíjí a graduje současně s jednotlivými příběhy postav.

S nástupem normalizace se seriály stávají normou, zobrazují tak, aby vytvářely ideální obraz socialistické společnosti. „Seriály můžeme označit za nástroj, jehož prostřednictvím se vládnoucí režim snažil divákům jasně deklarovat normy, hodnoty a sankce socialistické společnosti. Divák měl získat představu, jakým způsobem se má chovat. Hlavní postavy seriálů fungovaly často jako vzory, jak by se občan měl podílet na fungování socialistické společnosti.“ (Bednařík, Reifová 2008: 71).

3.2 Žena za pultem

Žena za pultem je československý televizní seriál, jež byl vysílán v letech 1977 a 1978. Seriál byl vytvořený Jaroslavem Dietlem, režírovaný Jaroslavem Dudkem a hlavní role rozvedené matky a prodavačky Anny Holubové připadla herečce Jiřině Švorcové. V seriálu se avšak objevily i další herecké legendy své doby jako Petr Haničinec, Hana Maciuchová, Jaromír Hanzlík a další. Děj seriálu se odehrává v prostředí prodejny potravin, v bytu hlavní postavy a v exteriérech. Je zaměřen na každodenní život zaměstnanců prodejny, jejich osobní i profesní problémy a vztahy. Dvanáct dílů představuje dvanáct měsíců roku, kdy každý připadá jedné postavě, a současně se do každého dílu propisuje vývoj hlavní postavy Anny. *Žena za pultem* byla ve své době velmi populární a na jednu stranu, dodnes zůstává považována za klasiku československé televizní tvorby. Na stranu druhou je seriál ideologický.

Ideologickou složku seriálu představuje samotné prostředí prodejny. Ta měla veřejnosti představovat průměrnou socialistickou prodejnu, které si jak zákazníci, tak zaměstnanci váží.¹² Historik Miroslav Vaněk v pořadu České televize *Retro* uvádí, že průměrný zákazník té doby, tak jak zobrazuje seriál, vykazoval ve skutečnosti jiné znaky chování. To, co zákazníci běžně nakupují v seriálu, jako například kaviár a chlebičky, je podle Vaňka fiktivní.¹³ Podle mého názoru se v seriálu jedná o ideologický moment, kdy se tímto chce říct, že si za socialismu může každý, i poslední dělník koupit kaviár a šampaňské, protože je to nyní pro všechny dostupné, čímž také dané zboží ztrácí svou buržoazní patinu. Podle historika Martina France je vysílání seriálu po roce 1989 nejvíce problémové v osobnosti Jiřiny Švorcové. Ale z ideologického hlediska seriál podle něj nemá žádné znaky nadstandardního zobrazení ideologie.¹⁴

Postavy, relevantní pro tento výzkum, viz Příloha č. 1.2. Zprvu mi přišlo správné věnovat pozornost pouze ženským hrdinkám. Během výzkumu se ale ukázalo, že bude pro relevantní obraz ženy potřeba, abych se věnovala i některým mužským postavám seriálů. Ženské postavy seriálu jsou vystavěna na několika variacích společenských rolí. Nacházíme zde ženu v kombinacích žena-matka, žena-manželka, žena-zaměstnankyně a žena-angažovaná občanka.

Ústřední postava prodavačky Anny Holubové zastupuje de facto všechny z kategorií. Je dvojnásobnou matkou, bývala vdaná, nyní je rozvedená. Divák se dozvídá, že její předchozí pracovní pozice byla vedoucí jedné z prodejen Pramene a nyní nastupuje do úseku lahůdek.

¹² „Vždyť o takovýchle prodejně se nám ani nesnilo!“ (5. díl)

¹³ „Míra konzumerismu byla jiná než v seriálu. Jestli to měla být průměrná ukázka samoobsluhy a těch produktů, tak lidé na to zkrátka neměli. Jestli kaviár, šampaňské, nechat si zabalit chlebičky, měla být klasická strava člověka v roce 77, tak nevim. Také jak v seriálu lítají peníze, nikdo neřeší ekonomický nedostatek, to je taky problém, taky tohle bylo nadhodnocené v seriálu.“ Dostupné online z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/213411000360033/cast/286219/>.

¹⁴ Dostupné online z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/213411000360033/cast/286219/>.

Získává na oblíbenosti a důvěru kolektivu, proto se stává úsekovou důvěrníci v rámci ROH. V rámci celého seriálu je jen jednou zmíněna stranická příslušnost jedné z postav, u samotné Anny se o jejím členství nedozvíme.¹⁵ Anna je uvědomělá politicky¹⁶ a také feministicky¹⁷. Zajímavé může být, že její bývalý muž Jiří ji byl nevěrný, o čemž se ona dozvěděla náhodou, dala mu na výběr a on se rozhodl od rodiny odejít. Přesto to byla právě Anna, která iniciovala rozvod, čímž si proti sobě popudila rodinu Jiřího. Anna je představitelkou střední generace, i když sama si věk pocitově přidává.¹⁸ Úspěchy v práci Annu motivují v soukromí a naopak. Nenechá si líbit nespravedlnost, je sebevědomá, racionální, ale stále i lidská a citlivá. Anna cítí hluboké pouto ke svojí profesi.¹⁹

Anna je usměvavá, pečuje o sebe, ale s mírou. Postavy blízké Anně z pracovního prostředí to vnímají podobně, kromě Oliny, která velmi dbá na svůj zevnějšek. Přesto Anna radí v nelichotivé situaci kolegyni Jiřince, že právě péče o sebe může vést k větší míře spokojenosti.²⁰

Další postavou, která vyjadřuje vícero kategorií, je matka Anny, paní Papeřová. Je v důchodovém věku, ale stále pracuje a to na zdravotním středisku jako zdravotní sestra. S dcerou udržuje častý kontakt, jsou si blízké a stojí také na její straně, co se rozvodu týče. Je pečující a také umí říct nahlas, co si myslí. To naráží na dospívání Anniny dcery Michaly, se kterou se často dostává do konfliktu. Matka Anny představuje starší generaci, pro kterou tradiční představy představují zajetý ideál, ale chápe, že společnost se vyvíjí a nebojí se změn. Obdobnou kategorii představuje matka řeznice Lady. Na venkově pracuje v zemědělství a o svou dceru v Praze se bojí.²¹ Není v názorech moderní, ale velmi tradiční až zpátečnická.

Dcera Anny, studentka Michala je představitelka mladé generace. Je velmi sebevědomá, přemýšlivá, poněkud karikaturně feministická²² a nebojí se konfrontací. Zastává se otce a viní matku, že nejprve zapříčinila rozpad rodiny a dále se brání začlenění otce zpět. Vidí realitu podle svého a nebere na vědomí pocity Anny. Přesto mají s Annou blízký a kamarádský vztah, matce se svěruje. Michala působí asertivně, přesto se při rozpadu vztahu s chlapcem projeví velmi citlivě a křehce. I když Michala působí liberálně, tak v některých názorech převládá tradiční přístup.²³

Sestra Jiřího, Annina bývalého manžela, vystupuje v seriálu pouze jednou, ale intenzivně. Představuje střední generaci a zabezpečenou třídu. Dbá na majetek a na svůj obraz, v čemž je pokrytecká. Neštítí se po rozvodu a majetkovém vyrovnání Anny a Jiřího natlačit do bytu Anny a žádat ji o věci, které Jiří věnoval dětem. Anna se hájí, ale jedná smířlivě. Poté, co se

¹⁵ Divák se dozvídá o stranické příslušnosti pouze v případě Jiřinky, kdy se Anna přimlouvá za její povýšení: „Bude jí na tom strašně záležet, aby to zvládla už proto, že je funkcionářkou Svazu mládeže!“ (2. díl)

¹⁶ „Dnes máme prodejny, o kterých se nám ani nesnilo, ale zanášíme do nich živnostenský poměry, děláme z toho starou hokynařinu! Dítě se učí ve škole o socialistickém světě a pak my mu tady hned první den ukazujeme, jak se to dá začachrovat a vyčachrovat!“ (3. díl)

¹⁷ „Já si dnes už ani jako ženská nemusím nechat všecko líbit!“ (4. díl)

¹⁸ Skladník Oskar: „Á do důchodu daleko a od mládí taky, stará hokyně!“, Anna: „Já jsem ale opravdu už dost stará.“ (5. díl)

¹⁹ „A můžeme vyrazit za pult, který znamená svět!“ (1. díl)

²⁰ „No a co, že se ti smáli. Klidně si dál dělej svou práci, hezky se oblíkej, vymysli si nějaký účes, který ti bude slušet, a uvidíš, že vše dobře dopadne!“ (2. díl)

²¹ „Hlavně, aby se tady nechytila nějakýho špatnýho mužskýho!“ (4. díl)

²² „Já vařit neumím a ani to nikdy dělat nebudu. Mě jídlo zdržuje od daleko důležitějších věcí!“ (5. díl)

²³ Například, když matka Anna razantně vyprovodí ze svého bytu svou bývalou švagrovou Alenu. Michala matce vyčítá, proč se chovala, tak hrubě a ne více slušně. Anna reaguje: „Ke každému se chovám, tak jak si zaslouží.“ (1. díl)

situace vyhroťí a Anna se začne chovat rázně, Alena ji obviní z neslušnosti. Přitom ona sama jedná neslušně, i když mluvou je slušná.

Další ženskou rolí je postava Anniny susedky. Ta je typickou představitelkou tradiční představy o ženě, která pobývá nejvíce času v domácnosti a čeká na svého muže. V mezičase se snaží s Annou navázat hovor pavlačového typu, což se jí ale nedaří. Postupně začíná na Annu žárlit. Manžel železničář ji opouští a ona projevuje první city smutku. Působí ale, že ji spíše rozrušuje narušení zajetých pořádků a vlastní pohodlnosti než ztráta blízké osoby.

Postava Kaláškové představuje stejně jako Anna spojení ženy, matky, manželky a zaměstnankyně. Díky svému muži má zajištěné postavení střední třídy. Pořídili si chatu, kterou upřednostní místo pomoci ve zbledlé dny před Velikonocemi v prodejně a Anna za ni bere službu. Kalášková velmi žárlí na svého manžela.²⁴ Po zjištění jeho nevěry, je schopna všemi čestnými i méně takovými prostředky bojovat o zachování rodiny a odehnat milenkou svého muže. Rodina pro ni představuje nejdůležitější hodnotu a je ochotna pro ni udělat vše.

Zajímavou postavou z řady zaměstnanců prodejny je Kubánková, přezdívána babi. Řadí se do kategorie žena-zaměstnankyně. Žije již sama a v důchodovém věku si přivydělává v úseku výkupu lahví. Je typickou představitelkou starší generace, pro kterou staré pořádky byly jediné správné, a nedokáže pochopit mladou generaci.²⁵ Neustále si stěžuje a brblá. Ukazuje svou kladnou stránku, když jí začne v prodejně nadbíhat roztomilý a upovídáný dědeček. Nejdříve jej odmítne²⁶, ale na popud Anny, se začne s mužem vídat a později se vezmou. Užívá si nový rodinný život, ale stále potřebuje být aktivní, takže se do prodejny vrací. Potřeba užitečnosti a podržení kolektivu v krizích jsou jejími přednostmi.

Výraznou a zároveň nejbližší spolupracovnicí Anny je již výše zmíněná Olina, Olinka. V seriálu se řadí mezi lehkomyšlné mladé ženy, pro které práce nepředstavuje hlavní vyžití, to je spíše v oblékání se a randění. Olina působí velmi sebevědomě a suverénně. Dozvídáme se, že je velmi dobře materiálně zajištěná od rodičů, chce si užívat života, ale také se výhodně vdát. Což se nakonec podaří, i když je tím zlomeno srdce mladému bouřlivákovi, neboť si Olina za ženicha vybrala staršího inženýra. S tím je šťastna a jsme svědky i jejího obratu, co se týče vztahu k práci. Vzdělaný manžel ji imponuje a ona sama se snaží zdokonalit ve svém oboru, zajímá se o rekvalifikace a kurzy.

Postava Jiřinky si zakládá na pracovitosti, pečlivosti a pomoci druhým. Je to mladá žena, která je nespěšná kvůli vadě v řeči, koktání. Bojuje proti posměvačnosti od ostatních vlastními silami a je se svou situací smířená. Naději jí nabídne závozník ovoce, kvůli kterému začne pečovat o svůj vzhled a mění se z nevýrazné dívky na mladou ženu. Tomuto muži ale byla jen pro legraci, čímž se pro ni hrouťí svět. Útěchou jí jsou slova podpory od Anny i vlastní snaha zjistit od specialisty na logopedii, jak je to s její vadou řeči. Anna jí raději zalže, aby dívka nezničila veškeré naděje, a motivuje ji dál. Právě na Anninu přímluvu u vedoucího prodejny Karase se z Jiřinky stane vedoucí úseku ovoce a zeleniny a právě to se stane smyslem jejího života.

Pokladní Mlynářová se kamarádí s druhou pokladní Soňou. Příběh vypráví, že obě dvě nemají partnera a Mlynářová se pod drobnějším pohledem projevuje vůči Soně diktátorsky a pobízí ji k negativní zatvrzelosti. Mlynářové nepřejícnost se nejprve projeví, když se Soňa v prodejně seznámí se sympatickým taxikářem Davidem a bojí se kamarádce svěřit se svým štěstím.

²⁴ „Já mám doma taky tak hezkýho mužskýho až mám někdy strach.“ (6. díl)

²⁵ „A nač potřebuješ půjčit stovku? Jo, na svetr, jo? Když mně bylo jako tobě, měla jsem jeden svetr a celej dokola zaštopovanej a byla jsem ráda, že ho mám! Ty by sis stejně koupila nějakej rovnou děravec a s výstřihem až na záda!“ (2. díl)

²⁶ „Řekla jsem mu, že v našem věku, by se měli lidi spíš zajímat o modlení než o randění!“ (9. díl)

Mlynářové zlost graduje záští a před nyní už Soniným snoubence řekne lež o nedobřím psychickém stavu Soni. Do situace zasahuje Olina, která rázně zostudí přede všemi Mlynářovou a nakonec láska Davida a Soni zvítězí. Mlynářová působí od začátku nepřátelsky a arogantně. Soňa naopak křehce a nevinně. Mezi ženami se odvíjí známý příběh zdánlivého přátelství, kdy jeden se cítí nadřazena nad druhým. Soňa se cítí sama a tak ji toto vyhovuje do doby, než se seznámí s novým mužem.

Hlavní mužskou postavu seriálu představuje vedoucí prodejny Karas. Pochází z rodiny *hokynářů* a ví, co toto řemeslo obnáší. Je zkušený, vstřícný, empatický, ale dokáže být i ostrý, taktický a osopit se proti nespravedlnosti. Umí jednat v rámci ženského kolektivu, kterému direktuje. K ženám chová obdiv a pochopení. Ví, že jejich zaměstnání je náročné a snaží se upozorňovat na udržení dobrého psychického zdraví. Když se mu naskýtá příležitost, mluví ke svým podřízeným neformálně, s některými flirtuje a některé si dobírá. Postava Karase je zajímavá také z důvodu občasných konfliktů s ženskými postavami, které z dialogu vždy vychází s převahou. Se synem Vaškem má Karas zprvu kamarádský vztah, který se ovšem mění po zjištění, že syn neprospěl u zkoušky na medicíně. Karas si myslí, že vše zapříčiňuje synova přítelkyně, která je svobodná matka. Avšak po rozmluvě a poradě s Annou se Karas se synem a snachou usmíruje. Nachází nové hodnoty i jinde než ve splněné zkoušce. Karas se vyznačuje bodrostí, vtípem i snahou měnit své myšlení. V seriálu zastupuje také ideologickou složku.²⁷ Jeho syn Vašek představuje mladou generaci, která si chce zařídit život podle svého. Počítá s případnými neúspěchy, ale chce se rozhodovat srdcem. Dítě jeho nové přítelkyně mu nevadí, naopak jej přijímá za své. Partnerčino chování vnímá jako moderní a ušlechtilé, stará se sama o své dítě a chce i dále pokračovat ve studiu.

Výraznou postavou je i Jiří, bývalý manžel Anny a otec jejich dětí. Jeho nástup na scénu je okouzující, oplývá šarmem a charismatem. Pro ženy představuje atraktivního muže v nejlepších letech. Annu podvedl, byla ochotna mu odpustit, ale když dostal na výběr, dal přednost milence než rodině. Annu často zklamává. I poté, kdy se rozhodne odsunout své osobní štěstí a na nátlak dětí, Jiřího přijímá zpět do svého života. Na svatbě lahůdkové Olinky si namluví známost, o jejímž ukončení Anně lže a ta se to později dovídá. Jiří vystupuje jako suverénní muž, který o pozornost žen nemá nouzi. Myslí si ale, že s nimi může jednat, jak se mu zachce, aniž by to pro něj mělo nějaké důsledky. Snaží se být dobrým otcem, ale jeho neduhy nakonec zvítězí. Děti mu nevěří, ztrácí u nich veškerý kredit.

Pozitivní postavou seriálu je zprvu neznámý muž Karel. Chodí pravidelně nakupovat a s Annou se pokaždé zastaví na hovor. Jsou si navzájem sympatičtí a něčím blízcí. Vztah se mezi nimi rodí opatrně a pomalu, o to silnější cit to je. Má otevřenou náruč pro Annu a její děti. Je velmi tolerantní, klidný a přemýšlivý. Mrzí ho, že Anna obětuje svoje štěstí dětem a nechce kazit stmelování staronové rodiny. Karel se vůči ženám chová galantně, avšak ostýchavě.

Seriál si založený také na celkové dichotomii mužského a ženského, přičemž nadsazuje ženám. Vedoucí prodejny je muž, rovněž tak jeho zástupce. Fyzicky namáhavé práce vykonávají skladníci Oskar a Dominik. Hlavní hrdinka Anna je ovlivňována chováním svého bývalého muže i své nové známosti Karlem. Přesto víme o Anně, že v minulém zaměstnání samostatně rozhodovala o chodu celé prodejny. Manželka zástupce je tzv. krkem otáčejícím manželovu hlavu a v obchodě se projevuje jako dozorce a rádce. Potřeba síly je v úseku ovoce a zeleniny, kde těžké bedny nosí mladá Jiřinka, anebo v úseku masa a uzenin prodává řeznice

²⁷ Karas promlouvá v prodejně se svým přítelem Josefem: „Kolik je to let, co jsme skoncovali s kapitálem? Co jsme skončili s vykořisťováním? Kolik jsme se toho o tom namluvili? A víš, co nám uniklo? Že jsme si v té době vytvořili takový malinkatý vykořisťovatele přímo v našich rodinách.“ Reaguje tak na hamižnost dcery jeho kolegy Dominika. Josef: „Člověk ti přijde vypomoct a zatím tady probíhají politický debaty!“ Karas: „Jo to je kšeft, tady máš holt politiku na talíři každé den!“ (5. díl)

Lada. Vyloženě ženský kolektiv prodavaček označuje tuto práci jako náležící ženám. Přesto seriál zobrazuje, jak i pro toto řemeslo je potřeba racionality, síly fyzické i psychické a kolektivního ducha, vlastností, jež tradičně náleží mužům. Konkrétní příklad genderového rozdělení rolí se projevuje v březnových oslavách Mezinárodního dne žen.²⁸ Anebo když Jiří po dlouhé době navštíví děti u Anny v bytě, hrají si a Anna je ta, která musí nakonec po všech uklidit, což je typická aktivita tradičně náležícím ženám.

Dalším znakem seriálu je dichotomie stáří versus mládí. Tuto symboliku spatřujeme, jak v rámci rodinných vztahů Anny Holubové, tak v pracovním prostředí. Anna s dětmi vede často dialogy a její výchova je založena na porozumění. Přesto její dospívající dcera neváhá s matkou razantně nesouhlasit, dokonce být na ni hrubá a netaktní. Snaží se často matku poučovat, rovněž tak svou babičku z matčiny strany. V prodejně se tato dichotomie soustředí na mladého skladníka Oskara a jeho kolegu starého Dominika. Oskar se projevuje jako bouřlivá, neklidná povaha. Je si vědom své vlastní důležitosti díky svému mládí a síle a často toho zneužívá. Za to pan Dominik jedná rozvážně, pokojně, zajímá se o druhé a jejich pocity.

Ženský kolektiv se celkově projevuje jako přátelské prostředí, kde se projevují vlastnosti, typicky přiřkávané ženám jako pomlouvačnost, štěbetavost, ztřeštěnost nebo vychytralost. Také je zde výrazně zmiňován vzhled ženy. Několikrát na něj upozorňují mužské postavy, např. vedoucí Karas při prvním seznámení s Annou, často také postavy ženské.²⁹ Některé členky se samy selektují, ale v době krize drží všechny pospolu. Bodrý vedoucí Karas a jeho postava se projevuje jako nutný prvek vedení kolektivu plného žen, čímž kazí feminizovanou linku seriálu. Zajímavými momenty seriálu je vzájemná pomoc a podpora mezi zaměstnanci, kdy se zdá, že tvoří jakousi sekundární rodinu.

Stručné obsahy jednotlivých dílů jsou níže v Příloze 1.3.

3.3 My všichni školou povinní

My všichni školou povinní byl československý televizní seriál, který byl vysílán v roce 1984. Série byla zaměřena na život žáků, jejich rodičů a učitelů základní školy, děj byl situován do města Liberec. Seriál režirovaný Ludvíkem Rážem, napsaný Markétou Zinnerovou je stálíci vysílání Československé, dnes České televize. Jeho oblíbenost vychází z autentického zobrazení školního života, mezilidských vztahů té doby a také vyobrazení učitelského povolání, které polidštuje a ukazuje jeho stinné stránky. Hlavní postavy mladého učitele Michala se ujal Miroslav Vladyka, další role připadly Veronice Žilkové, Jiřímu Sovákovi, Věře Galatíkové a dalším.

Ideologickou složku v seriálu zastupují svými projevy postavy, a to především ředitelka Martínková, její zástupkyně či otec žáků a elektrikář Hrdina. Jsme zasvěceni do problémů, které musí na každodenní bázi postavy řešit. Ředitelka je odpovědná svým nadřízeným a musí vykazovat činnost podporující socialistickou společnost. Takové aktivity vytváří pro děti například pionýrská vedoucí Jana. Dále se divákovi skrze Martínkovou nastiňuje situace

²⁸ Oskar přivádí do prodejny bonboniéry a Dominik nese karafiáty. Oskar vykřikuje na všechny strany: „My jediný pravý zástupci mužského pokolení Vám přejeme k MDŽ ještě víc rovnoprávnosti, ještě více spokojenosti, samostatnosti a ještě více abyste nás měly více rády.“ Anna reaguje: „Dneska rozhodujeme my!“ (3. díl)

²⁹ Karas: „Taková hezká mladá ženská!“ (1. díl), Olina: „Já jsem krásná a mladá, já mladým pánům nepůjčuju na zmrzlinu.“ (11. díl), Michala: „Nechápu, že se furt ty holky před klukama tak přetvařujou a paráděj, to já nikdy dělat nebudu!“ (2. díl)

s nedostatkem pracovní síly.³⁰ Zástupkyně ředitelky nemá v seriálu velký prostor, ale vždy dle svých slov dbá na potřeby socialistického člověka, potažmo dítěte. Hrdina ukazuje průměrného socialistického člověka, který chce pracovat a vydělávat, ale když se naskytne příležitost jakéhokoliv druhu, přijímá ji, i když riskuje.³¹

Postavy, které jsou relevantní pro tento výzkum, viz Příloha č. 2.2. I v tomto případě mi přišlo správné, věnovat se i některým mužským postavám seriálů. Především proto, že seriál se odehrává v prostředí školy a domácností, což představuje typicky ženské prostředí. Ženské postavy seriálu staví na několika dichotomiích. Nacházíme zde ženu v kombinacích žena-matka, žena-manželka, žena-zaměstnankyně a žena-angažovaná občanka.

Bazální linka je založena na postavě mladého učitele Karfíka, jež se nevyznačuje frontálně ideologicky. Zmiňuji ho jako hlavní postavu seriálu i pro jeho vztah k ženám. Představuje mladé pokrokové myšlení, ženy vnímá jako sobě rovné. Naopak mu vadí, když se mu jeho přítelkyně Jana snaží řídit život.³² Karfík se může jevit také jako přelétavý.³³ Vztah k žákům si zakládá na dialogu, vstřícnosti i vzájemném respektu. Nerozlišuje své chování, zda jedná s žáky či žákyněmi.

Hlavní ženskou hrdinku seriál vyloženě nemá. Mohla by to být postava Jany, nové pionýrské vedoucí a přítelkyně Karfíka. Vyznačuje se energií, humorem a velkým zájmem o děti. Je sportovní, ale i křehká.³⁴ Působí také přelétavě a naivně.³⁵ Přichází jako postava s moderním způsobem myšlení, které souvisí s jejím mládím.

Poměrně velké množství postav se řadí mezi dichotomii žena-matka a žena zaměstnankyně. Začnu ze školního prostředí, kde se většina seriálu odehrává. Řídící Martínková představuje rozumnou ženu v nejlepších letech, která se do vedení dostala svým přičiněním a svou pracovitostí. Kolektivem je oblíbená také pro svou spravedlivost. Uvažuje racionálně, nevytváří si naivní představy o svém zaměstnání ani o profesi učitelů a učitelek a ani o žácích. Snaží se vždy najít zlatou střední cestu a věří oběma stranám.³⁶ Její zástupkyně v seriálu není příliš viditelnou rolí. Můžeme tvrdit, že se jedná o vyloženě tendenční postavu z hlediska ideologického.³⁷

Důležitými postavami celého příběhu jsou role učitelky Zmatlíkové a Božetěchové. První z nich se v důchodovém věku rozhodla ze školy odejít, aby mohla dceři vypomáhat s dětmi a v domácnosti. Je spokojená, ale cítí potřebu pomoci známým i nevelký vděk dcery za matčinu

³⁰ Martínková reaguje na dlouhodobě špatný stav elektrorozvodů školy: „Že ani pro školu si ve Vašem podniku nikdo neudělá čas, vždyť jde o děti!“ (4. díl)

³¹ V pracovní době si přivydělává a peníze si nechává vyplácet na ruku. (4. díl)

³² Jana na něj velmi naléhá kvůli stěhování. Žárlí na Ajku, správkyni budovy, kde Karfík bydlí, a se kterou mají úzký přátelský vztah. Jana chce, aby se Karfík přestěhoval do podnájmu k její babičce. Kromě hrdosti mu k tomuto kroku překáží i diskomfort spojený s každodenním dojížděním autobusem. (4. díl)

³³ Po roztržce s Janou a jejich neoficiálním rozchodu se ihned začne shánět po náhradní přítelkyni. Tu objevuje v Ajce, avšak ta ho později odmítá. (6. díl)

³⁴ V situaci, kdy se Michal s Janou před deštěm museli schovat v Janině bytě, který sdílí i s matkou, dochází k nepříjemnému dusnu. Michal by rád s Janou navázal intimní vztah. Ta však o jeho úmyslech tuší a jemnými náznaky se mu brání. Ukazuje mu vše, co má ve svém pokoji, s jakou panenkou si hrávala. Působí v tento moment velmi křehce až dětsky. (2. díl)

³⁵ S příslušníkem Bezpečnosti Alešem se velmi často potkává a nechává Karfíka žárlit, i když sama ví, že zachází za hranice, na jakých se s Karfíkem dohodli. (6. díl)

³⁶ V konfliktu učitelky Hajské s malým Jirkou Olivou impulzivně nerozhodla ve prospěch ani jednoho z nich. Situaci uklidnila a poradila vyšetření pedagogicko-psychologické poradny. (6. díl)

³⁷ Jiřina Švorcová, která roli ztvárnila, se vyjádřila, že se jí nehrálo dobře. Cítila, že postava byla do příběhu napsána pouze za účelem splnění ideologických nároků a některé z replik postavy Martínkové si spolu rozdělovaly, aby zástupkyně povětšinou jen nemlčela. Dostupné online z: <http://www.zenazapultem.webzdarma.cz/role-skola.html>.

oběť. Zmatlíková působí vstřícně a empaticky, umí se vcítit do pocitů druhých. Je rodinně založena, i když měla jen jedno dítě, tak právě svou dceru maximálně podporuje a přeje si být babička více vnoučat. Role Božetěchové je jako role Zmatlíkové význačná rozdílem starého a mladého. U Božetěchové je toto viditelnější, protože celý svůj život oddala škole a žije sama. Byla a je zamilovaná do učitele Lamače. Nebyla schopná mu to někdy dříve vyjevit či tuto situaci nějak řešit. Až v pozdějším věku, který je v seriálu zastoupen, se ke svým citům přiznává. Kolegy a žáky je oblíbená, udržuje si zdravý nadhled. Přestože působí smířeně, v kritických momentech se jeví velmi citlivě.³⁸

Mužským představitelem je postava učitele Lamače, který je všemi milován. Působí vyrovnaně, moudře, morálně pevně i přemýšlivě. Je mentorem mladému Karfíkovi. Jeho žena věkem ztrpkla, především z důvodu absence vlastních dětí. Proto velice žárlí a souží se manželovou profesí i zájmem o děti. Mezi manželi dochází k bolestivým kolizím.³⁹ Lamačová jedná žárlivě, vyčítavě a sobecky i v domněnku, že koná dobro pro svého manžela. Je představitelkou typické role pasivních žen, které až smutný životní osud zavádí na rozcestí.

Další členkou sboru je učitelka Hajská. Té připadl charakter sice zkušený, avšak neurotický, důvtipný i domýšlivý. Není ochotná si přiznat vlastní psychické potíže a působí tak zle a nepřejícně na druhé.⁴⁰ Rovněž tak není upřímná ani ke svým blízkým, kteří pro ni znamenají vše.⁴¹ Má velký smysl pro rodinu a především do své dcery si projektuje své nenaplněné představy o sobě samé. Dokáže být intrikánská a velitelská. Navenek působí sebevědomě, ale postupně se projevuje její labilnost. Opak Hajske nacházíme v roli Brožkové jakožto učitelky vyrovnávací třídy. Působí klidně a vstřícně. Je o generaci mladší než Hajská, ale zároveň o něco starší a zkušenější než učitel Karfík a Jana.

Co se týče představelek obrazu žena matka, je zde několik příkladů. Matka Olivová je pracující žena střední generace. Její muž je soudcem, ona se snaží pro něj a pro jejich dva syny vybudovat příjemné rodinné prostředí. Je milující matka a manželka, často starostlivá až úzkostná. Řeší závažné dilema, svého druhého syna si s mužem adoptovali a hrozí, že to bude prozrazeno někým cizím a především necitlivým způsobem. Je ochotná bojovat za své názory a kdykoliv pomoci druhým. Její manžel, tedy soudce Oliva, je charismatický muž střední generace. Zbožňuje svou profesi a zároveň se snaží být dobrým otcem a manželem. Často přemýšlí, až se trápí tímto propojením, a proto se uchyluje k hovorům se svojí kolegyní, soudkyní Olgou. On sám vypovídá, že Olgu vnímá pouze jako svou důvěrnici a blízkou osobu. Proto se nikdy neuchýlil k jinému chování. Je věrný své rodině a svým názorům.⁴² Olga je cílevědomá mladá žena. Vytváří obraz ženy-zaměstnankyně. Ke své profesi má hluboký vztah. Chtěla by, aby mezi ní a Olivou vznikl milenecký vztah, to se jí ovšem nikdy nepodaří.

Synové Olivových jsou Luboš v osmé třídě a Jirka jako prvňáček a představují nejmladší generace seriálu. Starší Luboš je férový, milý chlapec a projevují se u něj první sympatie

³⁸ Například, když je Lamač vážně nemocen, anebo když přiznává Janě svou samotu. (9. díl)

³⁹ Lamačová pálí dopisy určené manželovi od učitele Karfíka. Lamač je po zjištění velmi zarmoucen. (12. díl)

⁴⁰ Kvůli hyperaktivnímu chování prvňáčka Jirky Olivy si nebere servítky. Považuje ho za zlobivého, zlého a hloupého. Odmítá na druhou stranu svůj stav, vyhoření z povolání. V té době byl pro mnohé skutečné učitelky povzbuzením. Na herečku se obracely s díky, že tak věrohodně jejich situaci zahrála. Dostupné online z: https://www.idnes.cz/zpravy/revue/spolecnost/my-vsichni-skolou-povinni-40-let-simacek-kudlackova-vladyka.A240312_091435_lidicky_potu.

⁴¹ Po nervovém zhroucení Hajská odpočívá doma, ale svému muži a dceři oznámila, že onemocněla chřipkou. Komanduje své nejbližší, aby (si) dokázala svou hodnotu. (9. díl)

⁴² Ani přes naléhání Hrdiny v soudním sporu morálně neselže, i když ví, že Hrdina může vyrazit tajemství o jeho druhém adoptovaném synovi. (8. díl)

k vrstevnicím. Malý Jirka je veselý a energický, často nepozorný. Má blízký vztah se svou spolužačkou Lenkou, vnučkou učitelky Zmatlíkové.

Druhou rodinou jsou Povejšovi. Rodiče se žijí jako umělci, matka je herečkou a otec zpěvákem. Jejich dcera Jana se velmi vzhlíží v jejich způsobu života a svou budoucnost vidí naivně a idealizovaně. Ráda se baví, obklopuje se hezkými věcmi a je poměrně sebevědomá. Váží si pevného přátelského pouta se svou kamarádkou a spolužačkou Barčou. Umí být posměvačná a zákeřná.⁴³ Její vývoj je postupný a z dívky se mění v ženu. Zažívá, jak první lásku, tak zklamání a bolest.⁴⁴ V seriálu zastupuje tedy mladou generaci, ale nevyznačuje se příliš moderním smýšlením, Štěstí si představuje sice ve své vlastní profesi, ale také s mužem, který ji materiálně zabezpečí.

Rodina Hrdinů představuje průměrnou socialistickou rodinu. Otec pracuje jako elektrikář, ale přivydělává si tzv. melouchy často i ve své pracovní době, a to se mu vymstí.⁴⁵ Jeho povaha je boдрá, veselá, používá selský rozum a myslí si, že se na všem dá s druhými lidmi dohodnout. Jeho manželka Hrdinová je typická představitelka neveřejně aktivní ženy, obhospodařuje domácnost, děti a manžela. Zakládá si na péči a pořádku. Zastane se druhých, když je potřeba, ale neštítí se použít i amorálních prostředků.⁴⁶ Přijímá názory manžela. V ostatních rodinách ale vidí jistý posun z tradičního rozdělení rolí a tlačí na manžela, aby se více věnoval dětem. Dcera Barča nepůsobí zcela vyhraněně. Ráda chodí do školy a kamarádí se se spolužačkou Janou. Snaží se přehytračit druhé, mít vlastní názor, neváhá se i urazit. Dokáže se zachovat podle i soucitně.⁴⁷ Má ráda svou rodinu a později, i přes počáteční zatvrzelost, si začne všimnout svých vrstevníků i na jiné úrovni než kamarádské.

Joklovi jsou neúplná rodina, divák je zastihne v rozvodovém řízení. Otec opouští matku jejich dvou dětí kvůli nevěře, ze které se stala nová známost. Tím jsou hluboce narušeny vztahy dětí k otci. Ten se chová odměřeně, krutě, necitlivě. Vůči matce děti se při každém kontaktu dopouští uštěpačných poznámek. Vůči dětem se nechová vhodně, odnáší věci z jejich bytu, nevšímá si jejich citů. Dále ani nebere ohledy na svou novou partnerku, pro kterou není lehké se vyrovnat s faktem, že rozbila něčí rodinu. Jokl prochází vývojem uvědomění. Bude muset přeměnit svůj vztah k dětem, a to především respektem k jejich matce, i vztah k partnerce, které začne více důvěřovat. Pro Joklovou je rozvod otřes, zklamání, jen díky dětem nepropadá úplnému zoufalství. Uvědomuje si své chyby, ale je zklamána z odchodu manžela, i přesto, že sama rozvod iniciovala. Snaží se chovat hrdinsky před dětmi.⁴⁸ Zlomená žena se ale velmi rychle oklepává a také si nachází nového partnera. Joklové jednání velmi působí jako naschvál vůči bývalému manželovi. Představuje ženu-matku i ženu zaměstnankyni v aktivním věku. Cítit povinnost postarat se o své děti a více k nim po rozvodu přilnout. Současně také, ale chce vykonat pomstu bývalému manželovi, což jí ale připravuje o jistý morální kredit. Nový partner Joklové je velmi sebevědomý a má pocit, že je na něm Joklová citově závislá a on ji tím může manipulovat. S její dcerou Jolankou navazuje milý přátelský vztah, ale se

⁴³ Lubošovi Olivovi ukradnou společně s Barčou peníze na třídní večírek a dárek pro učitele Lamače. (10. díl)

⁴⁴ Přátelství s Barčou se rozpadá. Jana proti tomu chce bojovat, ale později se vzdává a smiřuje se se situací. (13. díl)

⁴⁵ Shodou okolností je Hrdina nachtán svým nadřízeným ze Stavebního podniku při placené výpomoci ve škole. Jeho podnik jej chce propustit, on se však obrátí na soud v domnění, že spravedlnost je na jeho straně. (4. díl)

⁴⁶ Před manželovým soudním stáním jde orodovat k manželce soudce. Využívá nabyté informace o jejich adoptovaném synovi a používá ji proti nim. (7. díl)

⁴⁷ S Janou ukradnou spolužákovi peníze a zároveň později velmi citlivě pečují o zraněného bratra. (2. díl)

⁴⁸ Joklová plačící dceři: „Budeme se teď mít líp, uvidíš!“ (2. díl)

synem si nerozumějí.⁴⁹ Syna Jindru rozvod rodičů zasáhl, otec jej zklamal, i když pro něj představoval vzor. Jejich vztah je velmi narušený a Jindra nechce otci rychle odpouštět. Kvůli matce se před mladší sestrou chová solidárně.⁵⁰ Zároveň ale pociťuje i ochlazení dříve pevných vztahů s matkou.⁵¹ Ve škole je zakoukaný do spolužačky Barči, je ale zdrženlivý. Myslí si, že by nedostal šanci kvůli své problematické domácí situaci. Nakonec se sám rozhoduje odejít z domova a zařídit si život podle svého, chce udržovat kontakt s Barčou.

Stručné obsahy jednotlivých dílů jsou níže v Příloze 2.3.

3.4 Vybrané genderové motivy seriálů

Práce si dala za cíl zodpovězení otázek, jak socialismus pohlíží na ženu a zda ji tak shodně reprezentuje. Jaký konkrétní obraz ženy představují autorky a seriály? Odpovídala situace normalizačního Československa marxistické teorii, jak dosáhnout ženina osvobození? Hlavní teze autorek jsou popsány v podkapitole 2.7. Témata, jež bylo důležité sledovat při čtení textů: sexualita, manželství, právo, vzdělání a také to, jak s tímto autorky pracují.

Pro jednodušší orientaci v tomto přehledu i srozumitelnější výklad jsem se rozhodla využít hlavních motivů, kterých si všímají, jak autorky, tak zaznívají hlasitě i v seriálech. Patří mezi ně motiv materiální a duševní samostatnosti žen, působení žen ve veřejném prostoru vs. v soukromí, genderové pozice/dělna práce, rozvod, role otce, sexuální život.

Materiální a duševní samostatnost žen

V seriálu *Žena za pultem* je materiální samostatnost zobrazena v několika podobách. Hlavní postava Anny zvládá pečovat o sebe, své děti a domácnost, aniž by se divák dozvěděl, zda jí po rozvodu bývalý manžel přispívá. Postava Oliny je zobrazena jako mladá žena, která velmi využívá příspěvku svých rodičů⁵², kteří smýšlí tak, že po provdání dcery ji zaopatří majetný manžel. Tento motiv je zmíněn i v dalších případech. Odpověď tedy je ano, žena je zobrazena jako schopná při konání výdělečné činnosti sebe i své děti materiálně zabezpečit.

Duševní samostatnost je zde představena také jako možná. Především zmiňuji postavu Jiřinky, která původně touží po partnerovi a rodině, ale po zklamání a na radu Anny, se zaměřuje na svůj osobní rozvoj, pečuje o svůj vzhled, je spokojená.

V seriálu *My všichni školou povinni* není tolik příležitostí k zobrazení explicitního vztahu žen k materiální samostatnosti. Ale zmíním postavu matky Povejšové, která se žije jako umělkyně-herečka a byť i její muž je umělec-zpěvák, zvládla by se samostatně žít. Ve své práci také nachází duševní uspokojení.

V obou seriálech platí, že ženy nachází ve svém oboru duševní souznění a vnímají ho jako své poslání.

Působení žen ve veřejném prostoru vs. v soukromí

V obou seriálech platí, že je děj zaměřen z velké části na působení žen ve veřejném prostoru, který pro ně představuje místo jejich zaměstnání. V prodejně potravin mohou ženy uplatňovat, jak své zkušenosti a dovednosti v oboru, tak své morální přesvědčení. Divák je

⁴⁹ Nový partner Joklové ji přesvědčuje, aby poslala syna na internát: „Budeme tu mít víc místa, pro nás.“ (10. díl)

⁵⁰ Při vyklízení otcových věcí z bytu, Jindra Jolance: „Už nám nebude moct zakazovat koukat na televizi!“ (2. díl)

⁵¹ Joklové telefonuje nový milenec do bytu, matka mlží o jeho totožnosti a snaží se před synem lhát. Jindra je z jejího pokryteckého chování zklamáný. (3. díl)

⁵² „Když chtějí mít hezkou dceru, tak ať se starají!“ (2. díl)

zde i svědkem projevů jejich charakterových vlastností. V prostředí školy je tomu tak stejně, i když osobní starosti postav jsou řešeny spíše mimo pracovní prostředí, na rozdíl od prvně zmíněného seriálu.

Ženy v *Ženě za pultem* se projevují velice sebevědomě, hrdě, spolehlivě a dobrosrdečně. Tvoří pevný kolektiv, vytváří se mezi nimi přátelství. Ženy v *My všichni školou povinní* se vyznačují vlastnostmi, které jsou typicky spojované s povoláním učitelek. Nejzajímavější je vývoj postavy Hajske, která prochází syndromem vyhoření, a ten se projevuje i během výuky.

Dále je v obou seriálech zmíněná důležitost osobnostního a profesionálního rozvoje. Ženy si chtějí zvyšovat kvalifikaci či se sebevzdělávat.

V soukromí jsou ženy vykresleny jako vlídné, kultivované, pečující i rázné. U některých se projevuje zvýšená míra žárlivosti, která jim přináší potíže v partnerských vztazích.

Genderové pozice/dělna práce

V prvně zmiňovaném seriálu vystupuje postava vedoucího prodejny Karase, tedy typicky muže v nadřazené pozici. Je zde zmíněno, že hlavní postava Anny v minulém zaměstnání také vykonávala pozici vedoucí prodejny, ale již zde není vysvětleno, proč ji nemůže vykonávat jinde. Zajímavé ve druhém zmíněném seriálu, že ředitelkou školy je žena, postava Martínková. Její vedoucí pozice se nesetkává s žádným odporem ani nesouhlasem kvůli jejímu pohlaví. Oba seriály se mohou zdát jako straníci ženám, ale pravý důvod je spíše v umístění pracoviště do prodejny potravin a školy. Tedy do míst, jež jsou stereotypně přiřazována ženám. Ženy se rozhodují vždy zcela samostatně a žádný muž nezasahuje do jejich rozhodování.

V tomto směru je zajímavá také postava zástupce vedoucího Vilímka. Občasně vede konflikty se ženskými postavami. Ty vždy vychází z dialogu s převahou, a je zde vidět silný dichotomický rozdíl, co se týče mužského a ženského. Vzhledem ale ke vztahu nadřazeného vedoucího a podřazené zaměstnankyně tomu tak není.

Seriály zobrazují míru rovnoprávnosti. Ženy pracují spolu s muži, vzájemně komunikují. Místy se může zdát, že komunikují nemístně, jako postava Karase, která slovně nadbíhá Anně, ale ženské postavy na toto reagují podobně hravě či velmi rázně. Tedy z pohledu hierarchie, jsou ženy v opoziční pozici a často se brání těmto slovním útokům. Divák ale vidí, že muži a ženy zůstávají přátelé i přes tyto (zdánlivé) konflikty.

Dělna práce je v seriálech představena typicky stereotypně. Ženy zajišťují péči o děti a domácnost. Po rozvodu toto vykonávají zcela samy. I když jejich bývalý muž vykazuje komunikaci a snahu, tak pouze v zájmu o kontakt s dětmi. Nikoliv ale se zájmem o jejich školní výuku, vypracování úkolů, koníčky, jen o společnou zábavu. To se v seriálech vyjevuje jako negativní, protože to ženy poškozují.

Také se v obou seriálech objevuje ideologický motiv zavrnutí starého a adorování nového. V několika replikách jak z prodejny, tak ze školy je zmíněno, že nový svět je lepší a spravedlivější a že musí být zapomenuto na špatné a sobecké praktiky předchozí doby.

Rozvod

Téma rozvodu provází oba seriály a v obou případech je iniciovala žena-manželka po zjištění manželovy nevěry. Ženy jsou v tomto případě vyobrazeny jako racionální se snahou udržet rodinu a dávají manželům na výběr. Ti si volí novou známost, opouští rodinu. Ženy sice tímto stojí v pozici oficiálního viníka rozpadu rodiny, ale zároveň tím získávají sebevědomí a následně i úctu a respekt od vlastních dětí či přátel.

Je zajímavé, že komunistický režim rušil myšlenku rozpadu vztahu na základě individuální viny, ale říkal, že za tím stojí partnerský rozvrat a nedorozumění partnerů. Tímto faktem seriály ale vyznívají konzervativněji, než jaká byla oficiální doktrína. Rozvedený muž se v seriálech jeví jako zlý a špatný, proto se divák podvědomě zcela přiklání na stranu ženy. Děti také v obou případech připadly do výhradní péče matky, i když v případě Joklů ze seriálu *My všichni školou povinni* se muž pokoušel dostat děti do své péče tím, že osočoval jejich matku ze zanedbávání péče a nechával prošetřovat situaci skrze úřednici ze sociální péče.

Role otce

V seriálech také figuruje ve velké četnosti role otce v podobách jako řádný otec rodiny (Povejš), rozvedený muž (Jiří, Jokl), manžel opouštějící rodinu (Kalášek). V životech dětí má vždy velkou a nezastupitelnou roli. Děti k němu vždy vzhlíží, obdivují ho a chtějí ho aktivně ve svém životě. Nikdy není chyba na straně matky, že by dětem či muži zakazovala komunikaci. Muži se vztahu s dětmi zřekli kvůli nezájmu, nové partnerce, anebo pocitu ukřivdění, že jsou děti na straně matky. V obou seriálech a to v případech Jiřího ze *Ženy za pultem* a Jokla z *My všichni školou povinni* postupně děti zjišťují, jaký má jejich otec charakter, jaký byl pravý důvod rozchodu rodičů a samy otce odvrhávají.

Sexuální život

Toto téma není pro seriály prioritní, ale dílčí příběhy se mu věnují. V prvním zmíněném seriálu je zobrazeno postupné zamilování a sblížení Anny a Karla, mezi kterými dochází k sexuálnímu styku. Pro oba to znamená důležitý moment jejich vztahu, i když jim z důvodu okolností v životě Anny, nebrání se i přes toto spojení, spolu rozejít. Sex je vnímán jako součást života dospělých lidí, mezi kterými je hluboké citové pouto.

Ve druhém seriálu je zobrazena snaha Karfíka prohloubit vztah s Janou tímto způsobem. Jana ale sexuální styk nechce a i kvůli tomu následně dochází k rozchodu páru.

Sexuální výchova se vyskytuje v seriálu *My všichni školou povinni* jako součást školní osnovy. Je podána citlivě, ale především se zaměřením na výchovu dětí, prevenci a hygienu.

3.5 Shrnutí analýzy

První z analyzovaných seriálů, *Žena za pultem* zpodobňuje ženu cíleně socialisticky, protože chce divákům přiblížit a zhmotnit ideál socialistické společnosti. Některé z postav jsou divákovi apriori sympatické a jiné naopak (Anna/Alena). Určité postavy dostávají prostor, představit se více plasticky, nejen primárně negativně (Mlynářová). Postavy jako Jiří se jeví negativní od začátku do konce příběhu, ale během vyprávění se divák setkává s různými projevy jejich chování. Obraz ženy je zde založen na pevném morálním přesvědčení, vzhledem jak k osobnímu životu, tak co se týče zaměstnání. Nestálost v tomto směru je přiřazena ženě mladší, dívce po vyučení (Zuzana), která skrze starší ženu a její zkušenosti (Anna) přichází k vlastní zkušenosti. Vhodná rodinná situace by měla znamenat jednoho stálého partnera, se kterým je vhodné uzavřít manželství. Tento vztah by měl být založen na hlubokém citu i na shodných názorech a podobném životním směřování. Rozličnost vzdělání či majetku, tedy jistý, z dnešního pohledu třídní rozdíl zde nehraje roli (prodavačka Anna a statik Karel nebo prodavačka Olina a inženýr). Žena by měla mít vztah k dětem a těšit se na vlastní potomky (Jiřinka). Žena se stará o svůj vzhled s mírou, uvědomuje si samu sebe i v tomto ohledu, ale je si vědoma, že existují smysluplnější věci (Anna). Žena se může ráda zdobit, zajímat se o módu, avšak především za svobodna. Po sňatku by mělo nastat právě ono uvědomění (Olina).

Mladá generace je vyobrazena s prvky chování, jež jsou typicky charakteristické mládí. Příkladem uvádím vzdor autoritám, utváření vlastních názorů, snaha odlišit se rodičům, změna tradičního myšlení i přemýšlivost a uzavřenost (Michala). Ženy jsou zde podporovány

ve studiu, v angažovaných aktivitách i v kariérním růstu, a to jak rodinami, tak nadřízenými. Ženy zde vystupují jako odlišná entita v kontrastu s mužskou entitou. Divák zde vnímá charakteristické rysy typicky přisuzované ženám, díky nimž jsou ženy ženami. I negativní vlastnosti zde vyjadřují příslušnost k ženskému skrze jejich pozitivní vnímání (plačící a nešťastnou Ladu utěšují jak ženy, tak muži anebo ukřičenou a vzdorovitou paní Kubánkovou mají všichni rádi, právě pro tyto její přednosti).

Muži vystupují jako obdivovatelé a podporovatelé žen (Karas). Někteří si je dobírají, aby s nimi navázali hlubší vztah (Oskar). I negativní postavy jako je Jiří svým vystupováním ženám působí pozitivně a slušně, i když jeho chování má například konkrétně na Annu či Michalu negativní dopady. Jiní se žen dokonce straní či se jich obávají (Karel). Zajímavostí může být, že se vzájemně postavy kategorizují nespisovnými, dokonce vulgárními výrazy *ženský* a *mužský*. Dichotomie mužské a ženské je zde tradičně rozdělená. Vlastnosti a chování, jež jsou typicky přiřkávány ženám či mužům, se zde uplatňuje. Přesto divák nabývá pocitu, že jsou ženy v seriálu upřednostňovány a jejich role ve společnosti je nezastupitelná. Vidíme ženy pracující, pečující, obětavé a přátelské. Ženy jsou vnímány až heroicky (Karas: „*Ženský? Ty vydrží všechno!*“ 1. díl), s nimi stojí a padají rodiny, podniky i společnost.

Seriál je vystavěn na lince realistické i ideologické. Realismus se projevuje v příbězích postav, například rozvod hlavní hrdinky nebo nesnadná komunikace s její dospívající dcerou či začínající vztah s Karlem. Idealizované jsou repliky postav v jejich zaměstnání, obrazy prodejny a zákazníků.

Z pohledu Wagnerové seriály odpovídají představě o socialistické ženě: jsou sebevědomé. Všechny motivy, které jsou pro ni důležité, jsou zobrazeny skrze ženské hrdinky i mužské vystupování vůči nim. Motiv zaměstnané ženy se vyskytuje v hlavních dějích seriálů, první z prodejny potravin a druhý ze školy. Potřeba žen sladit práci a domácnost je také velmi často zobrazena. V *Ženě za pultem* toto spojení působí důležitě, obdivuhodně, ale i běžně a normativně. V *My všichni školou povinní* je toto téma více problematizováno. Působí, že právě vehementní snaha o toto spojení může za zhoršené psychické i fyzické zdraví, leží na bedrech velmi často jen samotných žen, na jejichž celkovou spokojenost, tedy spíše nespokojenost se více propisuje.

Seriály se zaobírají, i když nepřímo zákonem. V obou případech, rozvod proběhl z iniciativy ženy. Ve druhém seriálu je jedna z postav povoláním soudce, divákovi je nabídnuto hlubší vtažení do této oblasti. Lásky je v obou seriálech zobrazovaná romanticky a bolestně. V obou případech je divák svědkem začínajících vztahů mladší i starší generace, v *Ženě za pultem* i svateb mladých zamilovaných lidí. Současně jsou zobrazovány velmi realisticky překážky vztahů v počátcích zamilovanosti, rozkoly i rozchody. Rozpady mladých párů zapříčiňují nedorozumění či odlišné názory, ze kterých ani jedna strana nechce ustoupit. Za důvody rozhodů a rozvodů jsou považovány odeznění citů a ženino osamostatnění, shodně s Wagnerovou, anebo nevěra. Může být zajímavé, že v obou případech Holubové i Joklové se jednalo o nevěru, kterou byly tyto ženy ochotné odpustit, pro udržení rodiny i kvůli jejich vztahu s partnerem. Muži si ale vybraly novou známost, kromě případu Kaláškové ze seriálu *Žena za pultem*. Ta skrze svou intervenci v podniku i svolání příbuzných dokázala manžela přesvědčit k návratu do rodiny.

Ke svému zaměstnání mají obecně ženy v seriálech velmi hluboký vztah a cítí vůči němu i odpovědnost. Jak v případě socialistické prodejny potravin, kde se vyskytují prodavačky, které zajímají především jiné zájmy, se nakonec i v těchto případech ukazuje oddanost řemeslu (Olina). Tak i v prostředí socialistické základní školy a povolání učitelek, ty služebně nejstarší stále cítí odpovědnost, střední generace vnímající to jako smysl života a poslání a mládí věduce, že to je jejich správná cesta, ale zatím hledající forem.

Může se zdát, že seriály zcela nepobírají motivy zájmů všech autorek. Kromě tedy míry ženské emancipace a zaměstnanosti, jež se shoduje Wagnerová, Lišková a Havelková s Oates-

Indruchovou, je téma sexuálního života, kterému se věnuje Lišková, marginální. Přesto se objevuje v prvním analyzovaném seriálu v podobě prohloubení citového vztahu mezi Annou a Karlem. V druhém seriálu jde o sexuální výchovu jako součást výuky a první sexuální zkušenost, kterou by chtěl prožít Karfík s Janou, která ovšem tuší o jeho úmyslech a brání se jim. Motiv lásky jako citu, který Lišková v době minulého režimu považuje za přežitek, je v seriálech důležitý. Kvůli hlubokému citovému spojení se postavy i přes překážky snaží být spolu (Anna a Karel) či kvůli lásce si odpouštějí nedorozumění i odluku (Karfík a Jana). Bren také toto řeší, protože její analýzy se přímo týkají socialistických seriálů.

Z témat Nečasové může být zajímavé, že na fyzickou krásu nebylo dbáno. Spíše pro socialistickou ženu mělo být důležité představovat zdraví, spokojenost, stále se usmívat, ale o svůj vzhled se příliš nezajímat. Což nepředstavuje ani jeden ze seriálů. Mohla by se tomuto přibližovat osobně postava Anny, ale i ta své mladší kolegyni radí, aby více dbala na svůj vzhled. Symbol nové lepší společnosti, se kterým Nečasová pracuje, nový člověk, svým způsobem představuje vyznění seriálů. V *Ženě za pultem* se vytváří nová lepší společnost, odmítající *hokynářský praktiky*, v rámci vztahů na pracovišti nebo v pomoci jednotlivců řeší dosavadní problémy a skrze své řemeslo můžou mít lidé pocit, že povznášá sebe i druhé. V seriálu *My všichni školou povinni* již samotný princip instituce jako je škola k tomuto zavazuje, anebo i obrazy ze soudní síně, kde se odehrává část příběhu, jde tímto příkladem. Zaměstnání žen významně reflektuje Havelková a Oates-Indruchová.

Mateřství, které je důležité pro všechny autorky, je zastoupeno velkou měrou. K rodině obecně mají ženy pozitivní vztah. V obou seriálech je velký počet postav matek v různých pojetích. Matky v očekávání, matky malých dětí i školáků či starších. Postava Lamačové ze seriálu *My všichni školou povinni*, nemohla mít děti a celý život tím trpěla. Postava Karase ze *Ženy za pultem* v seriálu hovoří velmi zdvořile o situaci matek v socialismu („*Paní Janouškovou odvezli do nemocnice a já počítám, že ji rok, spíš dva neuvidíme. Jo, holt maminky to dnes mají krásně zařízený!*“ 2. díl). Seriály ani neopomíjí situaci matek po rozvodu, které samy musí stačit na své zaměstnání, domácnost a děti. Situaci rozvodů v Československu mapují Wagnerová, Lišková a B. Havelková, která se zabývá i právním systémem té doby.

Jistá materiální závislost či konzumní naladění ve společnosti je zobrazeno v *Ženě za pultem* prodejem zboží v prodejně, ale také ve scéně, kdy si Anny švagrová přichází do jejího bytu pro věci Jiřího („*Ano, odejel s kufírkem. Auto patří jemu, zařízení bytu mně!*“ 1. díl). Anebo obdobný problém, kdy se ve druhém seriálu snaží Joklová vyklidit poslední věci svého bývalého manžela a děti se jí s obavami ptají, zda jim ta či ta věc zůstane. Seriály chtějí ukázat, že se socialistická společnost dostala na takovou úroveň, kdy si jsou všichni nejen rovni, ale také si mohou dovolit pracující lidé to, co si dříve mohli dovolit jen vykořisťovatelé. Vývojem československé společnosti směrem ke konzumu se zabývá především Bren, která k tomu využívá také analýzy dobových seriálů.

V seriálu *Žena za pultem* velmi často divák vidí, jak prodavačky mohou v prodejně jíst, pokřikovat a bavit se mezi sebou, pozastavovat se, rozkřikovat se na zákazníky. Vyznívá to, že vztah tzv. náš zákazník, náš pán neplatí a zákazník je roven prodavači. Postava vedoucího Karase se snaží konflikty mírnit, ale je spíše na straně svých zaměstnanců. I když mezi čtyřma očima si s každým takovým následně promluví. Například lahůdkové Olině říká: „*Podstata hokynářského řemesla tkví ne v natřásání, ale že musíš něco snýst. Nechovat se pobízivě a servilně, ale chovat se jako zaměstnanec socialistického podniku, dát zákazníkům najevo – ten podnik je tak jako můj, tak taky váš. Ale nikdy nesmíš urážet druhého!*“ (4. díl)

Dále zmiňuji, že v obou seriálech je využito pracovního poměru v podobě brigády. V prvním seriálu jde o postavu starého Dominika, který si jako důchodce přivydělává. Ve druhém seriálu jde také o důchodový věk, a to učitelky Zmatlíkové.

4. Závěr

Závěrem lze konstatovat, že vybrané autorky přinášejí důležité poznatky o tom, jakým způsobem byla role ženy v socialistické společnosti konstruována a jaké byly její důsledky pro každodenní život žen. Analýza seriálů *Žena za pultem* a *My všichni školou povinní* ukazuje, že tyto populární mediální produkty výrazně podporují závěry uvedených autorek, například se shodují v míře emancipace či představě o mateřství. Oba seriály představují ženy jako pilíře socialistické společnosti, které jsou nejen pracovně aktivní, ale také plní tradiční rodinné role. Tento obraz ženy je v souladu s ideálem socialistické ženy, která je aktivní jak v pracovním, tak v soukromém životě, a zdůrazňuje hodnoty jako kolektivismus, pracovní nasazení a rodinná soudržnost.

Seriál *Žena za pultem* například ukazuje ženu jako zaměstnankyni v obchodu, přičemž je prezentována nejen jako schopná pracovní síla, ale také jako emocionální podpora kolegům a rodině. Podobně *My všichni školou povinní* reflektuje ženy v roli učitelek, které jsou klíčové pro výchovu a vzdělávání nové generace socialistických občanů.

Porovnání těchto seriálů s tezemi autorek potvrzuje, že mediální obraz žen v těchto seriálech není náhodný, ale je součástí širšího diskurzu o ženách v socialismu. Tyto mediální reprezentace nejen odrážejí, ale také aktivně formují společenské vnímání žen a jejich rolí. Například seriály ukazují, jak žena dokázala zajistit sobě a své rodině materiální zázemí, nezapomínala na svou duševní stránku a pečovala o svůj vzhled. Dále také řeší rozdělení veřejného a soukromého života. Na jednu stranu v obou těchto oblastech přetrvává tradiční dělba práce a rozdělení rolí. Na stranu druhou se ale objevují i odlišné obrazy, v prodejně potravin pracuje jako vedoucí muž, ale ústřední postava Anna tuto pozici vykonávala také ve svém předchozím zaměstnání. Ve druhém seriálu je ředitelkou školy žena. Část mužských postav je charakterizována jako dobrý manžel a otec, který pomáhá s domácností. Zajímavé také je, jak se v seriálech řeší rozvody, které v obou případech iniciuje žena. Ukazují divákovi, že důvod k rozvodu byl legitimní, protože muž svou rodinu velmi zklamal a ranil. Proto se fiktivní seriály mohou jevit více konzervativní oproti dobové režimní doktríně, která odstranila zjišťování individuální viny a mluvila o manželském rozvratu. Přístup seriálů můžeme vysvětlit potřebou zachovat si uvěřitelnost a přesvědčivost u diváků.

Studie zaměřené na pojetí ženy za socialismu i analýza dobových seriálů ukazují konzistentní obraz ženy jako důležité a schopné postavy v socialistické společnosti. Tento obraz byl nejen produktem, ale i nástrojem ideologického působení, které mělo za cíl upevnit a propagovat hodnoty socialistického režimu. Zároveň ukazuje očekávání vůči ženám týkající vzhledu, udržování dobré nálady a péče o ostatní. Žena do jisté míry vládne domácí sféře, ale nikoli v zaměstnání, kde jsou vedoucí pozice vyhrazeny mužům (ač seriály tvrdí, že protagonistka *Ženy za pultem* byla ve vedoucí roli, zobrazují ji pouze jako podřízenou).

Tato bakalářská práce analyzuje dobové seriály také proto, že byly a jsou divácky oblíbené, což sebou přináší několik otázek. Kupříkladu, současný sentiment části společnosti k minulému režimu, podporovaný vysíláním dobových filmů a seriálů, přináší problematickou otázku. Zda pro onu skupinu lidí je důležitá a líbivá pouze estetika a pociťují pouze nostalgii ke svému dětství a mládí, anebo by se toto mohlo proměnit do skutečného politického chování, nebo zda může popularita dobových děl mít svůj politický rozměr a přispět k politické orientaci v současnosti.

5. Použité zdroje

Literatura

- BEDNAŘÍK, Petr, REIFOVÁ, Irena. Normalizační televizní seriál: socialistická konstrukce reality. Sborník Národního muzea v Praze, řada C - Literární historie. 2008, roč. 53, č. 1-4. ISSN 0036-5351.
- BEDNAŘÍK, Petr, REIFOVÁ, Irena. Obsahové proměny českého televizního seriálu v letech 1989–2009. V J. Jiráka, B. Köpplová, & D. Kasl Kolmannová, Média dvacet let poté. Praha: Portál. 2009.
- BREN, Paulina. *The Barbizon: the Hotel that Set Women Free*. New York, New York State: Simon & Schuster, 2021. ISBN 1-9821-2392-3.
- BREN, Paulina. *The Greengrocer and his TV: the Culture of Communism After the 1968 Prague Spring*. Ithaca: Cornell University Press, 2010. ISBN 978-0-8014-7642-6.
- BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0248-3. 40-51s.
- DUDEKOVÁ, Gabriela, LENGYELOVÁ, Tünde. Premeny právneho postavenia žien. In: Gabriela a kol. *Na ceste k modernej žene: kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2011. Svet vedy. ISBN 978-80-224-1189-9. S. 293-315.
- FASORA, Lukáš; HANUŠ, Jiří a NEČASOVÁ, Denisa. *Svědnost sociálního experimentu: Nový člověk 20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2018. ISBN 978-80-7422-606-9.
- GRACLÍK, Miroslav a NEKVAPIL, Václav. *Žena za pultem: příběh legendárního seriálu a jeho hrdinů. Omega (Dobrovský)*. Praha: Dobrovský, 2014. ISBN 978-80-7390-196-7.
- HANÁKOVÁ, Petra; HAVELKOVÁ, Barbara; KOLÁŘOVÁ, Kateřina; KLVAČOVÁ, Petra; MATONOHA, Jan et al., HAVELKOVÁ, Hana a OATES-INDRUCHOVÁ, Libora (ed.). *Vyulastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989. Post (Sociologické nakladatelství)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015. ISBN 9788074190964.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
- HERTZ, Rosanna. The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home. Arlie Hochschild, Anne Machung. Online. *The American journal of sociology*. 1990, roč. 96, č. 3, s. 776-778. ISSN 0002-9602. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/229595>.
- HOLÁ, M. Co dává ženě povolání. *Ženská rada*. R. 9. Č. 3. S. 55-56. Praha: Ženská národní rada. 1933.
- KOČIŠKOVÁ, Jana. *Ženy v politice: role a postavení vrcholných političek v Československu 1948-1968*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-7516-007-2.
- KUČERA, Milan. *Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu*. Cahiers du CEFRES. Česko – francouzský dialog o dějinách evropské rodiny, březen 2010, č. 22. Dostupné online z: http://www.cefres.cz/pdf/c22/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_csr.pdf.
- LIŠKOVÁ, Kateřina. *Politika touhy: sex a věda v komunistickém Československu*. Přeložil Jan J. ŠKROB. Brno: Host, 2022. ISBN 978-80-275-1380-2.
- LIŠKOVÁ, Kateřina. *Sexual Liberation, Socialist Style: Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945-1989*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2018. ISBN 978-1-108-42469-1.

LOUŽEK, Marek. Odolejme svádění socialistické populační politiky. Populační politika, 2002. 37-46 s. Dostupné online z: <http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=497>.

MOŽNÝ, Ivo. Proč tak snadno...: Některé rodinné důvody sametové revoluce: Sociologický esej. Sociologické aktuality. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5290-0.

NEČASOVÁ, Denisa. Buduj vlast - posílíš mír!: ženské hnutí v českých zemích 1945-1955. Knižnice Matice moravské. Brno: Matice moravská, 2011. ISBN 978-80-86488-82-0.

NEČASOVÁ, Denisa. Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956. Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-185-8.

TRAMPOTA, Tomáš a VOJTĚCHOVSKÁ, Martina. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4.

WAGNEROVÁ, Alena. Žena za socialismu: Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm. Gender sondy. Karolinum. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-5005-0.

Periodika

LIŠKOVÁ, Kateřina. Nemáme v genech pochodovat za práva jiných. Linda Bartošová. Měsíčník Host: Literatura, kultura, společnost, květen 2023, č. 5, 58-62 s. ISSN 1211-9938.

Pořady

Retro, Česká televize: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/213411000360033/cast/286219/>.

Online weby

Zákony pro lidi

https://www.idnes.cz/zpravy/revue/spolecnost/my-vsichni-skolou-povinni-40-let-simacek-kudlackova-vladyka.A240312_091435_lidicky_potu

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1956-54>

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-53>

<http://www.zenazapultem.webzdarma.cz/role-skola.html>

6. Seznam příloh

Příloha č. 1.1 Seznam dílů seriálu Žena za pultem

Příloha č. 1.2 Obsazení seriálu Žena za pultem

Příloha č. 1.3 Obsahy dílů seriálu Žena za pultem

Příloha č. 2.1 Seznám dílů seriálu My všichni školou povinní

Příloha č. 2.2 Obsazení seriálu My všichni školou povinní

Příloha č. 2.3 Obsahy dílů seriálu My všichni školou povinní

7. Přílohy

Příloha č. 1.1 Seznam dílů seriálu Žena za pultem

1.	Anna nastupuje (Leden)	1977
2.	Příběh zeleninové Jiřinky (Únor)	1977
3.	Příběh šéfova zástupce (Březen)	1977
4.	Příběh řeznice Lady a skladníka Oskara (Duben)	1977
5.	Příběh starého Dominika (Květen)	1977
6.	Vítězství prodavačky Kaláškové (Červen)	1977
7.	Příběh učednice Zuzany (Červenec)	1977
8.	Příběh dvou pokladních (Srpen)	1977
9.	Příběh důchodkyně Kubánkové (Září)	1977
10.	Příběh šéfova syna (Říjen)	1977
11.	Svatba lahůdkové Oliny (Listopad)	1977
12.	Vánoce Anny Holubové (Prosinec)	1977

Příloha č. 1.2 Obsazení seriálu Žena za pultem

Seriálová postava	Herec/herečka
Anna Holubová	Jiřina Švorcová
Papeřová, matka Anny	Dana Medřická
Michala, dcera Anny a Jiřího	Jana Boušková
Petr, syn Anny a Jiřího	Jan Potměšil
Jiří, bývalý manžel Anny	Josef Langmiller
Anny švagrová, sestra Jiřího	Jiřina Petrovická
Karel, přítel Anny	Petr Haničinec
Karas, vedoucí prodejny	Vladimír Menšík
Vašek, syn Karase	Petr Svojtka
Vilímek, zástupce vedoucího	Zdeněk Řehoř
Vilímková, manželka zástupce	Slávka Budínová
Olina, lahůdkářka	Hana Maciuchová
Oskar, skladník	Jaromír Hanzlík
Lada, řeznice	Kateřina Burianová
Matka Lady	Stella Zázvorková
Dominik, skladník	Vladimír Hlavatý
Jiřinka, zelinářka	Lenka Termerová
Soňa, pokladní	Daniela Kolářová
David, snoubenec Soňi	Alois Švehlík
Mlynářová, pokladní	Božena Bóhmová
Kubánková, prodavačka	Marie Motlová
Kalášková, prodavačka	Karolina Slunéčková
Kalášek, manžel prodavačky	Josef Somr
Zuzana, učnice v prodejně	Simona Stašová
Vavřinec, soused Anny	Josef Bláha
Vavřincová, sousedka Anny	Růžena Meruňková
Josef, přítel Karase	Soběslav Sejk
Fany	Jiří Hrzán

*v tabulce jsou pouze vybrané relevantní postavy

Příloha č. 1.3 Obsahy dílů seriálu Žena za pultem

1.díl Anna nastupuje (Leden)

Obsah dílu: Anna Holubová, čerstvě rozvedená s dětmi Michalou a Pétou, se stěhuje do nového bytu a přichází do nového zaměstnání, na pozici prodavačky v lahůdkách do prodejny potravin Pramen. Je vřele přivítána vedoucím prodejny Karasem a seznamuje se s dalšími kolegy, především s Olinou z lahůdek. Anny nástup nelibě nese manželka zástupce vedoucího, paní Vilímková, která v lahůdkách vypomáhala a měla díky tomuto v prodejně větší slovo. Anna, již posílněná z manželské krize, si hravě poradí, jak v tomto případě, stejně tak, když ji navštíví její bývalá švagrová a dožaduje se věci svého bratra. Ty ovšem věnoval darem svým dětem...Závěr první epizody patří neznámému, váhavému, ale sympatickému muži u pultu lahůdek, se kterým si Anna padne do oka.

2.díl Příběh zeleninové Jiřinky (Únor)

Obsah dílu: Jiřinka, kolegyně Anny z prodejny, pracuje v úseku ovoce a zeleniny. Milou a pracovitou mladou dívku trápí vada řeči. Zdá se, že je závozníčkovi zboží sympatická. Vyzdobí se novým svetrem a účesem, ale muži je jen pro smích kvůli svému koktání. V tento moment pomáhá dívce Anna a společně zajdou ke specialistovi na logopedii. Tam se dozvedí, že tato porucha je v dospělosti jen těžko odstranitelná. Přesto Anna dále podporuje Jiřinku a ta se díky tomu stává spokojenější sama se sebou. Anna se v soukromí musí potýkat s nepříjemným konfliktem mezi její matkou a dcerou Michalou ohledně viny jejího otce. Jiřinka se v závěru epizody stává vedoucí svého úseku na přímluvu Anny a získává díky tomu větší sebevědomí. Neznámý muž z minulého dílu se opět setkává s Annou.

3.díl Příběh šéfova zástupce (Březen)

Obsah dílu: Zástupce Vilímek si začíná všimnout Anny jako ženy, kterou by si rád namluvil. Té je to velmi nepříjemné, o to více, když ji Vilímek donese velký dárkový koš až domů. Anna ho vzápětí vrací zpět. Z celé nepříjemné situace, o to více, že se dozvídáme společně s Annou, že ji Vilímek lhal o pobytu své paní v lázních, ji vyvádí její bývalý manžel Jiří. Nabízí rodinný výlet, ze kterého jsou jejich děti nadšeny. Anna zbystrí, dostává strach z hluboké vazby dětí na otce a neznámý muž ji stále a pravidelně navštěvuje v prodejně.

4.díl Příběh řeznice Lady a skladníka Oskara (Duben)

Obsah dílu: Prodavačka – řeznice Lada a skladník prodejny Oskar se mají rádi, ale jejich vztahu nepřejí Lady rodiče. Její matka ji nečekaně navštíví v prodejně a ztropí scénu. Výsledkem je, že Lada se musí vrátit domů k rodičům. Oskar je ze situace nešťastný a prosí Annu o pomoc. Chtěl by se vydat za Ladou a požádat rodiče o její ruku. Odvoz nabízí právě onen neznámý zákazník, také z důvodu náklonosti k Anně. Cesta se nevydaří. Nejprve je Lada připravená utéci z domova, ale následně se vrací a tím hluboce ranní Oskara. Později přichází zpět do prodejny a chce znovu získat Oskarovu lásku.

5.díl Příběh starého Dominika (Květen)

Obsah dílu: Již důchodce, přesto stále pracovitý a vitální pan Dominik, pomáhá ve skladu prodejny. Vypadá na spojeného člověka, ale Anna zjišťuje, že ještě po večerech pracuje na nádraží. Právě ona se dozvídá, že Dominikova náročná dcera se zetěm chtějí jezdit každý rok k moři a žít na vysoké úrovni. K tomu jim má právě dopomáhat starý pan Dominik. Následně se muž hroučí přímo v prodejně a do svízelné situace zasahuje samotný vedoucí Karas. Velmi rázně domlouvá Dominikové dceři a zeti. Na jeho popud odjíždí na dovolenou pan Dominik, který stačí Anně udělit radu. Ať nikdy nepodřizuje své vlastní štěstí svým dětem. Díky tomuto se Anna rozhodne vyhledat sama neznámého muže, který ji již přestal navštěvovat v prodejně.

6.díl Vítězství prodavačky Kaláškové (Červen)

Obsah dílu: Do života žárlivé prodavačky Kaláškové vstoupila nevěra jejího muže. Žena je ale připravena zachránit svou rodinu všemi možnými prostředky. Nejen, že vyhledá dotyčnou ženu svého manžela, ale neváhá povolat na pomoc příbuzenstvo. V případě Anny sledujeme sblížení s již známým mužem Karlem. Současně Anna bojuje s obavami o své děti, které stále touží být více se svým otcem. Proto Anna zatím neseznamuje Karla s dětmi.

7.díl Příběh učednice Zuzany (Červenec)

Obsah dílu: Olina, nejbližší kolegyně Anny, odjíždí na dovolenou k moři, a proto dostává hlavní hrdinka k ruce učnici Zuzanu. Ta je pracovitá, ale také ráda vše neustále komentuje. Anna postupně objevuje nakousané zboží a zjišťuje i ztrátu lahve drahého koňaku. Dává Zuzaně lekci, která hýbe s dívčím svědomím. Anniny děti odjíždí na prázdniny a ona prožívá vztah s Karlem, kterého je připravená dětem představit. Její děti ovšem stále vyhlížejí návrat otce do rodin, který často nečekaně vchází Anně do soukromí.

8.díl Příběh dvou pokladních (Srpen)

Obsah dílu: Mladá pokladní Soňa a paní pokladní Mlynářová spolu tráví čas i mimo prodejnu, zdá se, že jsou dobré kamarádky. Vyjeví se, že Mlynářová využívá Soňu ke svému dirigování a předává jí svůj životní pesimismus, založený především na tom, že nemá partnera. Nemá ho ani Soňa až do doby, dokud se v prodejně neobjeví sympatický taxikář David. Soňa měla oprávněný strach kamarádce Mlynářové přiznat, že je nyní šťastná. Mlynářová ze závidivosti Soňu z psychické poruchy právě před Davidem. Soňa je nešťastná a myslí si, že vztah je ztracený. V tento moment se do situace vloží kurážná Olina z lahůdek, zostudí Mlynářovou a pomůže Soně. Co na to hlavní hrdinka Anna? Ta tráví dovolenou se svými dětmi na chalupě své matky. Po domluvě se přijíždí Karel představit dětem, kterým daruje drahé dárky a svou laskavost. Ani poté to nevypadá, že by zlomil jejich odmítání. Anna je vystavena situaci, kdy to vypadá, že si bude muset volit mezi novým vztahem a svými dětmi.

9.díl Příběh důchodkyně Kubánkové (Září)

Obsah dílu: Paní Kubánková, přezdívaná babi, pracuje u výkupu lahví. Má dobré srdce a bodrou povahu, proto ji mají všichni rádi, i když si neustále na něco stěžuje. Její pravou tvář rozpozná i jeden ze zákazníků, sympatický a upovídaný dědeček. I přes počáteční ostýchavost Kubánkové dochází k veselé svatbě. Vztah Anny a Karla je v ohrožení. Děti stále setrvávají ve své pozici. Celou situaci zhorší onemocnění syna Péti v době, kdy je Anna na víkendu s Karlem a o syna se stará otec Jiří. Ten zůstává v Annině bytě i po víkendu a Anna tápe, jak se zachovat.

10.díl Příběh šéfova syna (Říjen)

Obsah dílu: Václav, syn Karase, studuje medicínu a jeho otec je na něj velmi pyšný. Syn prožívá vztah se spolužačkou Petrou, o které zjišťujeme spolu s rodiči syna, že je svobodnou matkou malé holčičky. Vaškovi se nepovede zkouška ve škole, rodiče to dávají za vinu Petře a tomu na popud Vašek odchází z domova. Anna radí zdrcenému Karasovi, aby se s mladými usmířil, a ten si díky ní uvědomí, že jsou i jiné hodnoty než splněná zkouška ve škole a postavení. Anna zažívá v soukromí krušné období. V bytě bydlí s Jiřím, ale dále se shází s Karlem. Situace je neúnosná a nejvíce trpí Karel. Anna se rozhodne jejich vztah ukončit.

11.díl Svatba lahůdkové Olinky (Listopad)

Obsah dílu: Olinka se chystá provdat za usedlého, ale kultivovaného pana inženýra, jež se zdá, že nemůže dostihnout Olinkin temperament. Do příběhu vstupuje bývalý přítel nevěsty

bouřlivák Fany. Přesto se Olinka rozhodne pro svého původního ženicha, který pro ni představuje ideál milující muže. Anna je i s Jiřím pozvána na svatbu. Jiří se zde projeví svými nešťastnými neduhy záletnictví a Anna chce věřit, že šlo v případě Olinky švagrové o záležitost na jednu noc. Koná tak v dobré víře pro klid a stmelení staronové rodiny a bere Jiřího zpět naplno do svého života. Olinka je šťastně vdaná a její manžel ji inspiruje, aby i ona sama se více vzdělávala a kultivovala. Anna se od ní dozvídá, že záležitost jejího manžela a Olinky švagrové stále trvá.

12.díl Vánoce Anny Holubové

Obsah dílu: V předvánočním shonu dostává Anna na povel čtyři učně na praxi i výpomoc. Starý spor se zástupcem Vilímkem z prvního dílu graduje ve spor o množství objednaného zboží. Vilímek vyhrožuje, že z prodejny odejde on nebo Anna. Proto Karas nabízí Anně Vilímkovo místo, volí racionální a smířlivou Annu než konfliktního Vilímka. Anna s radostí přijímá. Pracovní zkušenost motivuje Annu rázně vyřešit své soukromé záležitosti. Jiří znovu zklamal. Malého Péťu měl vyzvednout ze sportovního klubu, ale zmizel neznámo kam. Ztraceného Péťu, který chtěl domů dorazit sám, musela přivést Bezpečnost. Jiřího lžím nevěří ani dcera Michala, kterého se ho vždy zastávala a tolik bojovala o jeho návrat do matčina života. Ona sama jej vybidne, aby od nich odešel, a podpoří svou matku. V prodejně si před Štědrým dnem přejí všichni hezké svátky a Karas velmi dojatě děkuje za celoroční spolupráci. V závěru epizody Anna s dětmi rozbaluje pod stromečkem dárky a jedním z nich je i mušlička od moře. Michala tajemně prozrazuje, že dárce čeká v autě před domem. Vybízí matku k jejímu štěstí. Anna vybíhá na ulici a setkává se znovu s Karlem, kterému nabízí společný život.

Příloha č. 2.1 Seznam dílů seriálu My všichni školou povinni

1.	První zvonění	1984
2.	Rovnýma nohama	1984
3.	Výbuch	1984
4.	Podnájem	1984
5.	Spor	1984
6.	Rozchod	1984
7.	Třídní učitel	1984
8.	Rozsudek	1984
9.	Dárek k Vánocům	1984
10.	Svátky klidu a míru	1984
11.	Viníci	1984
12.	Návrat	1984
13.	Zvonění na časy	1984

Příloha č. 2.2 Obsazení seriálu My všichni školou povinni

Seriálová postava	Herec/herečka
Karfík, učitel	Miroslav Vladyka
Jana, pionýrská vedoucí, milá Karfíka	Veronika Žilková
Lamač, učitel	Jiří Sovák
Lamačová, manželka Lamače	Blanka Bohdanová
Martínková, ředitelka školy	Věra Galatíková
zástupkyně ředitelky	Jiřina Švorcová
Zmatlíková, učitelka	Dana Medřická
Brožková, učitelka vyrovnávací třídy	Daniela Kovářová
Hajská, učitelka	Gabriela Vránová
Hajský, manžel Hajské	Petr Kostka

Olivová, matka žáka Olivy	Jana Šulcová
Oliva nejst., otec žáka Olivy, soudce	Jiří Bartoška
Olga, soudkyně	Eva Hudečková
Jindra Jokl, žák	Martin Krb
Jolanka Joklová, žákyně	Lucie Šedivá
Joklová, matka Jindry a Jolanky	Jiřina Bohdalová
mileneček Joklové	Jiří Štěpnička
Jokl, otec Jindry a Jolanky	Vladimír Brabec
milenka Jokla	Jana Janěková
Jitka Povejšová, žákyně	Jana Janatová
Povejšová, matka Povejšové, herečka	Jana Preissová
Povejš, otec Povejšové, zpěvák	Jaromír Hanzlík
sestra Povejše, sochařka	Jana Brejchová
Barča Hrdinová, žákyně	Michaela Kudláčková
matka Hrdinová, matka v domácnosti	Jaroslava Obermaierová
otec Hrdina, otec Barči, elektrikář	Karel Augusta
vychovatelka, správce ubytovny	Markéta Fišerová

*v tabulce jsou pouze vybrané relevantní postavy

Příloha č. 2.3 Obsahy dílů seriálu My všichni školou povinni

1.díl První zvonění

Obsah dílu: První školní den po letních prázdninách začíná nový školní rok, který bude patřit především osmým třídám, které si budou volit svá budoucí povolání. Před školou se scházejí spolužáci a žáci prvních tříd. Je jím i Jirka Oliva, který bude chodit do třídy učitelce Hajske. První den to je i pro mladého učitele matematiky a tělocviku Michala Karfíka. Všemi milovaná učitelka Zmatlíková odchází do důchodu a bude pomáhat dceři s vnoučetem. Na školu přichází také nová pionýrská vedoucí Jana, se kterou si Michal padne do oka. V rodině Joklových je smutno, rodiče se rozvádí kvůli otcově milence.

2.díl Rovnýmá nohama

Obsah dílu: Děti se spolu s rodiči rozhodují, jakou další cestu zvolí, zda budou pokračovat ve studiu, anebo nastoupí do práce. U Povejšů je předem rozhodnuto, že Jitka půjde na hereckou konzervatoř. Z rodiny Joklových se natrvalo odstěhoval otec k nové milence. V rodině Hrdinů řeší otcovy časté melouchy a dětem se příliš nevěnuje. Mezi Michalem a Janou se vytváří vztah a přichází první neshody. Ředitelku Martínkovou trápí nedostatek učitelů. Hyperaktivní žák první třídy Jirka Oliva trápí své rodiče, ale i neurotickou učitelku Hajskou. Třídní učitel osmáků Lamač, současně v rekonvalescenci, by rád škole vypomohl, ale jeho žena je proti. Po manželské hádce je Lamač odvezen do nemocnice.

3.díl Výbuch

Obsah dílu: V rodině Joklových přetrvávají spory s otcem, děti jsou na straně matky a otce a jeho chování vůbec nepoznávají. Spory zůstávají i v rodině Povejšových, kdy otec předkládá rady, ale matka je zarytá v představě, že z dcery Jitky bude také herečka jako je ona. Syn Hrdiny je převezen do nemocnice po srážce s autem. Otec Hrdina se jde poradit se soudcem Olivou, otcem Jirky Olivy, ale ten konstatuje, že chyba byla na straně syna a žádné odškodnění není na místě. Chování Jirky Olivy se stupňuje, mladý chlapec nenachází útěchu u rodičů, a proto se schovává na půdě. Rodiče jsou zoufalí, ale nakonec se Jirka sám objeví a smíří se. Jana žárlí na Michalovu kamarádku, vychovatelku Ajku.

4.díl Podnájem

Obsah dílu: Jany žárlivost na Ajku přetrvává, protože Michal bydlí na studentských kolejích, kde je Ajka správcovou. Jana naléhá na Michala, aby se přestěhoval k její babičce do podnájmu. Michal je proti. Ve třídě osmáků se začínají vytvářet první lásky, Jitka pokukuje po Lubošovi Olivovi a její kamarádka Barča po Jindrovi Joklovi. Pro Barču je ale dívčí přátelství více než klučičí sympatie a slibují si s Jitkou, že je nikdy žádný nerozdělí. Joklovi jsou konečně rozvedeni a děti dostává do péče matka, balí spolu s dětmi otcovy věci a slibuje, že bude líp. Sama si ale již našla nového milence. Otce Povejše trápí, že jeho dcera více přilnula ke své matce a radí se se svou sestrou. Otce Hrdinu dohnaly jeho melouchy a byl odhalen, že v době práce v podniku, pracoval na sebe ve škole. Jirka se přátelí se spolužačkou Lenkou, která je vnučkou bývalé učitelky Zmatlíkové. Jirka dále provokuje učitelku Hajskou, která si na něj stěžuje, kde může.

5.díl Spor

Obsah dílu: Krize vztahu Jany a Michala vrcholí, z nedorozumění přichází ochladnutí a Jana se začíná více vídat s jiným mužem. Učitelka Hajská navrhuje přesunutí Jirky Olivy do vyrovnávací třídy. Matka Olivová je zásadně proti a navrhuje, aby syn přešel k jiné učitelce. Matka Povejšová vytváří tlak na dceru kvůli herectví a otec Povejš to naopak dceři rozmlouvá. Sám zná vrtochy uměleckého života, žije jako zpěvák. Učitelka na odpočinku Zmatlíková se vrací zpět do školy vypomáhat s nedostatkem učitelů.

6.díl Rozchod

Obsah dílu: Michal se s Janou skutečně rozchází a oba dva si chtějí najít nového partnera. On se snaží o sblížení se správcovou ubytovny Ajkou, ta už však přítele má. Jana s příslušníkem Bezpečnosti Aleše uspořádá pro děti výlet do přírody, kde se sblíží. Ředitelka Martínková na žádost učitelky Hajské o přeřazení žáka Olivy, reaguje žádostí o vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně. Soudce a otec Oliva projednává spor mezi Hrdinou a jeho podnikem. Pro otce Olivu se stávají zajímavé rozhovory s kolegyní Olgou a nabývají u něj na hloubce a významu. Lamačova srdeční choroba se znovu přihlásila.

7.díl Třídní učitel

Učitel Lamač se kvůli zdraví do školy už vrátit nemůže. Jitka Povejšová navozuje vztah s Lubošem Olivou, čímž si od sebe odehнала kamarádku Barču, pro kterou to byla zrada. Jitka svým chováním, ale odradí i Luboše, který si začne všimnat více jiné spolužačky. Vyšetření Jirky Olivy prokáže, že je žák pomalejší a nesoustředěný a bylo by vhodné změnit třídu. Matka Olivová prozrazuje psycholožce, že je Jirka adoptovaný. Ředitelka Martínková tedy přeřazuje Jirku do vyrovnávací třídy k učitelce Brožkové. Učitelka Hajská slaví. Soud s Hrdinou pokračuje a zve si jako svědkyně ředitelku Martínkovou a matku Povejšovou, ale ani jedna Hrdinovi neprospějí. Soud vypadá pro Hrdinu špatně, proto se chce mstít soudci Olivovi a vymyslí, prozradit malému Jirkovi, že je z dětského domova.

8.díl Rozsudek

Obsah dílu: Do školy nastupuje nová učitelka matematiky a kreslení. Joklová představuje dětem nového přítele. Dceři se líbí, ale se synem si nepadnou do oka. Učitelka Hajská se při hodině nervově hrotí, musí k lékaři a odpočívát. Matka Hrdinová vyhledá matku Olivovou a vyhrožuje vyzařením původem Jirky, pokud soudce Oliva nerozhodne v jejich prospěch. Hrdina přesto soud prohrává, výpověď od Stavebního podniku je platná. V jeho rodině je dusno a trpí tím nejvíce děti. Michal se stěhuje k Janině babičce a do školy dojíždí autobusem. Otec Oliva vede rozpravu se synem Jirkou, že dávno potřebovali v rodině

šikovného kluka a toho našli v dětském domově a byl to právě Jirka. Soudce Oliva jede s kolegyní Olgou na služební cestu, ta doufá, že právě tam jejich vztah překročí hranici přátelství.

9.díl Dárek k Vánocům

Obsah dílu: Učitelka Hajská se rodině vymluvila na chřipku a požaduje po svém muži a dceři nadstandartní péči. Ale odcizený manželský vztah je jednou z příčin jejího nedobrého psychického stavu. Přesto, že Michal a Jana už netvoří pár, nemohou na sebe zapomenout. Soudkyni Olze se stále nedaří povzbudit soudce Olivu k prohloubení jejich vztahu. Jirka Oliva je spokojený ve vyrovnávací třídě a jeho prospěch i chování se výrazně zlepšilo. Otec Jokl chce získat děti do své péče a tvrdí, že matka je zanedbává. Barča se s Jitkou znovu přátelí a spojí je pomsta Lubošovi Olivovi za jeho přehlížení. Ukradnou mu peníze na večírek a dárek pro učitele Lamače, na nichž se složila celá třída.

10.díl Svátky klidu a míru

Obsah dílu: Luboš Oliva neprožívá vánoční svátky vesele, trápí ho neznámý zloděj peněz. Sice mu je půjčila matka a večírek i dárek pro učitele byl. Luboš dal Jitce dárek k Vánocům, aniž by tušil, že ona je oním zlodějem. Jitku lituje svého chování o to více. Jindru a Jolanku Joklovi si odváží otec na chalupu, oslavit Vánoce spolu s jeho novou ženou. Otcí se nedaří najít si k synovi vztah. Nový přítel matky Joklové ji vybízí k tomu, aby poslala syna na internát. Učitel Karfík odjíždí k rodičům, mezi svátky jej zastihne pozdrav od Jany a rozjíždí se za ní. Ta ovšem ale odjela na hory, a tak slaví Karfík konec roku se svou paní bytnou z podnájmu.

11.díl Viníci

Obsah dílu: V novém roce se začíná řešit loupež peněz. Jitka se přiznává třídnímu učiteli Karfíkovi, Barča ovšem zatluoká. Její provinění tím působí o to hůře. Obě dívky se přestávají kamarádit. Luboš Jitce odpustí, její city k němu znovu propuknou. Na důkaz svých citů mu věnuje prstýnek, který dostala od rodičů k Vánocům. Rodiče Povejšovi ovšem reagují velmi necitlivě a chtějí dárek vrátit. Jana opouští vztah s policistou Alešem, není to to pravé a stále myslí na Michala. Ten píše učiteli Lamačovi jeden dopis za druhým, avšak paní Lamačová je tajně pálí.

12.díl Návrat

Obsah dílu: Vztah Luboše Olivy a Jitky Povejšové narušili dívčiny rodiče. Luboš by kvůli tomu chtěl přejít na jinou školu, svěruje se s tím otcí. Rozhovor vyslechne bratr Luboš Jirka a vypoví to Karfíkovi, který je po dobu nepřítomnosti učitele Lamače, třídním osmáků. Na hory měla spolu s osmáky a Karfíkem odjet nová učitelka. Ta však po nevydařené schůzce s Karfíkem předstírá úraz, a proto jet na lyžařský výcvik nemůže. Nahradí ji Jana, a tak se znovu mladí dávají dohromady. Spolu s dětmi navštíví učitele Lamače s jeho paní, kteří se přestěhovali z města na hory na chalupu. Právě tam vyjde najevo, zatajování dopisů od Karfíka Lamačovi.

13.díl Zvonění na časy

Obsah dílu: Jana s Michalem se konečně rozhodli, budou žít spolu. Lamač je smířený, že se již do školy nevrátí a bude žít se ženou na chalupě. Jejich městský byt nabídne právě mladému páru, i přes manželčiny protesty. Ta ovšem ale cítí vinu za své předchozí chování. U Povejšů se situace také vystríbří. Matka ustoupí a uzná, že má otec pravdu, co se týče budoucnosti jejich dcery. Ta je také spokojená, vydá se na dráhu krejčové. Jindra Jokl se rozhodne odejít po prázdninách z domácnosti své matky a jejího nového přítele, na internát. Přesto by chtěl Jindra udržovat kontakt nadále s Barčou. Hajská navštíví bývalou kolegyni Zmatlíkovou, u které narazí na její vnučku Lenku a jejího kamaráda Jirku Olivu.